

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**

оцінка

дата захисту**Голова ЕК**

підпис

ініціали, прізвище**Члени ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище**Секретар ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

Анотація	4
Annotation.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження протестів	9
1.1 Теоретичне трактування поняття протесту	10
1.2 Методологічні основи дослідження протестів	14
1.3 Висновки до Розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. Особливості протестів у суспільстві	21
2.1 Передумови виникнення протесту у суспільстві.....	21
2.2 Трансформація протестів у соціальні інституції: приклад Республіки Білорусь.....	26
2.3 Висновки до Розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. Практичний аналіз протесту в Республіці Білорусь 2020-2021 років.....	38
3.1 Протест у Республіці Білорусь 2020-2021 років	38
3.2 Емпіричний розгляд протесту в Республіці Білорусь	41
3.3 Висновок до Розділу 3	50
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	55
Додатки.....	60

Анотація

В рамках цієї роботи проводиться огляд явища протесту, а саме розбір його трактування як поняття, аналіз досвіду теоретичних напрацювань щодо цього явища, механізмів формування протесту, зокрема зроблений акцент на конкретних прикладах протестів, що відбулися в Україні, Грузії, арабських країнах та особливий акцент на подіях в Республіці Білорусь. Крім цього, зроблений аналіз ставлення населення до протесту в Республіці Білорусь в 2020-2021 роках, а також причин, які призвели до тих подій і наслідки, – а саме був опрацьований масив британського інституту міжнародного права Chatham House, що стосується описаної події, а також розглянута загальна ситуація із протестами в Республіці Білорусь з початку отримання незалежності. Зроблений аналіз даних під кутом зору теорії відносної депривації, та зроблений висновок стосовно причин та наслідків пов'язаних із протестом 2020-2021 років в Республіці Білорусь.

Ключові слова: протест, соціальний протест, соціальна напруженість, інституційна довіра, соціальне невдоволення, тригер протесту.

Annotation

This paper reviews the phenomenon of protest, namely the analysis of its interpretation as a concept, analysis of the experience of theoretical developments on this phenomenon, the mechanisms of protest, in particular emphasis on specific examples of protests in Ukraine, Georgia, Arab countries, and special emphasis on events in the Republic of Belarus. In addition, an analysis of the attitude of the population to the protest in the Republic of Belarus in 2020-2021, as well as the reasons that led to those events and consequences - namely, worked out a data of the Royal Institute of International Affairs Chatham House directly related to the described event, and considered the general situation with protests in the Republic Belarus since their independence. The analysis of data from the point of view of the theory of resource mobilization is made, and the conclusion concerning the reasons and consequences connected with protest of 2020-2021 in the Republic of Belarus is made.

Key words: protest, social protest, social tension, institutional trust, social discontent, protest trigger.

ВСТУП

Глобалізація в наш час має вагомий вплив на характер соціальних взаємодій. З'являються нові форми соціальної диференціації, що згодом призводить до нового характеру соціальних відносин. Виникнення нових соціальних спільнот і одночасне зникнення інших соціальних груп і верств, що втратили свої соціальні функції, сприяють нестійкості та змінам суспільних настроїв. Усі вище перелічені явища можуть стимулювати зростання соціального невдоволення та напруженості, що є благодатним підґрунтям для виникнення та розвитку такого явища як протести.

В останні десятиліття світ зіткнувся з великою кількістю протестів (Barrie, 2021). Можна навіть стверджувати, що протести сформували сучасну Європу в тому вигляді, в якому вона зараз є (Гончарук-Чолач, Джугла, 2018).

Проте не потрібно далеко йти, можна хоча б згадати події в Україні в 2004-2005 роках та 2013-2014 роках (і це лише мова про масштабні протести), в Грузії, Республіці Білорусь, Молдові, Польщі. Це наші сусідні країни, крім Грузії (але вона близька для України по іншим показникам). Це все демонструє, що протести як такі досить поширені в нашому та сусідніх суспільствах.

На процесі виникнення та перебігу протестів впливає низка чинників, які в першу чергу хоч і мають загальні характеристики, але для кожної країни все таки мають певний свій особливий “почерк”, що обумовлений особливостями історичного розвитку цих країн, своєрідністю релігійної, соціально-економічної та соціально-політичної ситуації.

В загальному плані насамперед можна виділити соціальні (соціально-гуманітарні) та соціально-психологічні чинники. Досить серйозно сприяє утворенню протестів недосконалість суспільних відносин, певні політичні та соціальні проблеми, котрі широко розповсюджуються в країні.

В рамках цієї роботи будуть розглянути загальні характеристики такого явища як протести, а також більш детально буде зроблена “зупинка” саме на протестах у Республіці Білорусь, особливо на подіях 2020-2021 років.

На мою думку, це актуальна та цікава тема, оскільки Республіка Білорусь, будучи на практиці “міліцейською державою” та маючи досвід погашення протестів в 90-х, 00-х та 10-х, зіткнулася із масивним протестом на початку 20-х років. При чому цей протест був наймасштабнішим в країні за часи її незалежності. Тож актуально та цікаво дослідити, які чинники призвели до згадуваних подій, як ставиться до них населення, як взагалі це все сформувалося.

Таким чином, **об’єктом** моєї роботи виступає протест як явище в суспільстві.

В той же час, **предмет** – протести у Республіці Білорусь, зокрема ставлення населення до них, аналіз причин і наслідків цих протестів, головню протесту 2020-2021 років.

Мета роботи – вивчення й виокремлення чинників, які впливають на відношення до протестів, його перебіг, а також вивчення й визначення процесу формування протесту як такого.

Таким чином, маємо наступні **завдання**:

- протрактувати поняття «протест» (відділити його від суміжних термінів);
- проаналізувати процес утворення протесту (що йому передує, в який саме момент суспільство переходить до протесту);
- дослідити теоретичні напрацювання щодо вивчення протестів у соціології;
- дослідити процес протесту в Республіці Білорусь, - зокрема, причини його виникнення, перебіг та наслідки.

Емпірична база дослідження: аналіз в рамках даної роботи виконаний на основі масивів даних, представлених в дослідженні британської компанії Chatham House, що проводилося в 2020-2021 роках у Республіці Білорусь. Було проведено 6 хвиль дослідження методом опитування, а саме методом Computer Assisted Web Interview (CAWI), тобто це було опитування користувачів інтернету, яких приблизно 75-82% в країні. Склад вибірок відповідав загальній

структурі міського населення Республіки Білорусь за статтю, віком та розміром міста проживання респондентів.

Самі хвилі мали наступні вибірки: 1 хвиля (вересень 2020 року) – 899 респондентів, 2 хвиля (листопад 2020) – 864, 3 хвиля (січень 2021) – 926, 4 хвиля (квітень 2021) – 937, 5 хвиля (липень-серпень 2021) – 794, 6 хвиля (листопад 2021) – 767.

Аналіз даних виконано у програмі SPSS із застосуванням одновимірного та багатовимірного методів аналізу даних, зокрема, кореляційного та факторного аналізів.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження протестів

Для початку є сенс взагалі зрозуміти що таке протест, в чому він полягає, які є його варіації, за допомогою яких теорій різні науковці його досліджують.

Протест можна трактувати як процес протистояння будь-якій людині, групі чи навіть всьому суспільству (Protest and Agitation, 2022). Це публічне вираження незгоди з приводу якоїсь ідеї або певних дій (як правило це стосується політичних ідей або дій). Це протистояння може відбуватися як на індивідуальному, так і на колективному рівні; може бути явним чи прихованим, а також включати певні дії або бездіяльність.

Оскільки протести в цілому є досить складним явищем, то вони можуть приймати різні форми – починаючи від окремих заяв декількох осіб і доходючи до масових демонстрацій великої кількості людей. Протестувальники можуть організувати протест, щоб публічно донести свою думку, спробувати вплинути на громадську думку чи політику уряду, або, в більш радикальному варіанті, вони можуть вжити прямих дій, намагаючись самостійно здійснити певні зміни (Гуменюк, 2013).

Оскільки протест може бути насильницьким чи ненасильницьким, то виходячи із конкретної форми протесту, він може усіяко обмежуватися урядом: це може бути заборона проводити будь-які акції – починаючи від одиночного пікету до стихійного протесту (як, наприклад, відбувається у росії¹), використання монополії на ЗМІ щоб засудити протести з різних медійних каналів і т.д. Наприклад, однією з реакцій держави на протести може бути використання ОМОНу для розігнання протестувальників (це поширене явище у Республіці Білорусь, яка є головною країною для дослідження в цій роботі). Коли уряд починає використовувати поліцію “на повну”, – тобто розгортається бронетехніка, може у справу піти зброя і так далі, – то протести можуть набувати форми відкритої громадянської непокори, більш тонких форм опору обмеженням або можуть перекинутися в інші сфери, такі як культура.

¹ Тут і надалі в тексті через засудження військових дій росії проти України з боку автора такі власні назви як “росія”, “олександр лукашенко” та похідні слова, а також назви чи імена людей, які пов’язані із країною-агресором, будуть прописані з маленької літери, хоч це і не відповідає граматичним правилам української мови.

Прикладом відкритої непокори можна вважати протест в Україні в 2013-2014 роках, який після використання урядом сили для його придушення, перетворився у “Революцію Гідності” (Воробйова, 2016).

Сам протест інколи може бути предметом зустрічного протесту (наприклад, у випадку України зустрічним до “Майдану” був “АнтиМайдан”). У таких випадках контрмітингувальники підтримують політика чи певний закон, проти якого виступають учасники первинного протесту. Протестувальники і контрпротестувальники іноді можуть вступити в жорстокі зіткнення.

Таким чином, ми загально ознайомилися з тим, що таке протест, в чому його сутність та як на нього може реагувати уряд або інші люди, не учасники протесту. Тепер можемо перейти до більш детального розгляду протестів.

1.1 Теоретичне трактування поняття протесту

Читаючи спеціалізовану літературу, можна натрапити на різні формулювання протестів: протестний рух, протестна дія, протестна діяльність, протестна поведінка (Москотіна, 2019). Крім того часто відокремлюють такі види протесту як політичний, соціальний та культурний протести.

З приводу видів, то в цьому плані трактування протестів наступне.

Політичний протест полягає у незгоді щодо дій певного органу влади (законодавчого, судового чи виконавчого) (Дмитренко, 2015). *Соціальний* протест спрямований проти соціальних проблем, які існують у суспільстві і, як правило, такий протест в якийсь момент стає політичним. *Культурний* протест народжується через певну подію в культурному житті суспільства, яка викликає обурення.

Повертаючись до формулювань протестів, то важливо розмежовувати ці трактування, оскільки певна різниця між ними все таки присутня (Резнік, 2011).

Отже, маємо:

Протестний рух – це колективна спроба групи людей змінити державну політику.

Протестна поведінка – це складне багатокomпонентне явище, що полягає у відкритих проявах негативного ставлення до політичної системи в цілому, її окремих елементів, норм, цінностей, рішень. На відмінно від протестного руху, яка є вже формою “виходу людей на вулиці”, протестна поведінка передує цьому стану. Сама по собі вона може проявлятися у небажані йти голосувати на виборах або навмисне голосування лише за “опозиційних” кандидатів.

Протестна дія передбачає якусь конкретну дію в рамках протесту. Наприклад, сюди відноситься 1 день страйку, на якому простояла людина. Тобто якщо страйк був 10 днів, і за цей час людина просто виходила і стояла з усіма, то вона здійснила 10 протестних дій. Якщо вона в цей час ще, наприклад, вигукувала гасла, то кількість протестних дій з її боку виросте.

Протестна діяльність є показником свідомої участі людей у протесті. Як правило, діяльність сама по собі – це та активність, яка для людини має певний сенс. Тому коли ми говоримо про протестну дію, ми маємо на увазі, що людина може діяти у режимі “за натовпом”, натомість використовуючи поняття діяльність, ми вкладаємо те, що індивід свідомо діє, задовольняючи певну свою потребу чи мету. Наприклад, під час протесту 2013-2014 року в Україні, із самого початку люди йшли туди свідомо, маючи ціль. Проте з часом, там почали з’являтися люди, які прийшли бо “так роблять друзі, знайомі”.

Розмежування цих понять дає змогу в подальшому використовувати термінологію коректно. У своїй роботі я в більшій мірі буду використовувати або поняття “протест” для узагальнення або “протестний рух”, який вже є конкретною ілюстрацією певних заворушень.

Загалом, в історії протестів склалися різні форми прояву. До традиційних можна віднести мітинги, страйки, пікети, маніфестації. Однак “світ не стоїть на місці” і сьогодні з’являються нові вираження невдоволення. Такі форми отримали назву спектакулярних форм і до них відносяться флеш-моби, хепенінги, перформанси, які у суспільстві набувають дедалі більшого поширення. Наприклад, флеш-моб – це зворотна реакція суспільства на панівну

культуру сучасного світу (відразу можемо пригадати такий вид протесту як культурний) (Наумкіна, 2018).

Відмінними рисами нових видів протесту є відсутність зобов'язань в отриманні дозволу влади на організацію таких акцій, а також орієнтир переважно на медійність, а не на масовість. Хоч цілі таких заходів часто не сформульовані як конкретні вимоги політичних змін, є певні прийоми та тактики дій, що використовуються в процесі їх здійснення, які набирають високої популярності. До подібних прийомів можна віднести так звану карнавальність, із властивою їй зовнішньою атрибутикою (яскраві кольори, епатажний одяг, яскравий грим, тощо), метою яких є висміювання та абсурдизація дійсності. Використання даних технік не просто привертає увагу суспільства до існуючих вад політичної системи, але й ставлять представників влади в досить “некомфортну” ситуацію (Груєва, 2018).

Перевагами таких форм протесту є високий рівень організованості та економічності, медійності, що дає можливість протестувальникам заявити про себе і привернути увагу громадськості до певних соціальних і політичних проблем. Водночас необхідно відзначити деструктивний характер таких форм протесту, адже критикуючи та висміюючи владу, протестувальники не висувують обґрунтованих вимог та не пропонують альтернативних варіантів вирішення актуальних проблем.

Слід зазначити, що, незважаючи на досить високий рівень “технологічності”, такі нові форми протесту залишаються якоюсь дивиною на тлі традиційних форм вираження протесту.

Томас Ретліфф і Лорі Холл (Ratliff & Hall, 2014) розробили типологію широких категорій активності протестної діяльності:

Буквальний, символічний, естетичний та чуттєвий – художні, драматургічні та символічні покази (наприклад, вуличний театр), включаючи використання зображень, предметів, графічного мистецтва, музичних перформансів або вокальних/аудіальних виставок (промови, співи тощо). Може

також включати тактильний обмін інформацією (петиції, листівки, тощо) та знищення об'єктів символічної чи політичної цінності.

Урочистість і священство – молитва чи мітинги у формі релігійної служби, носіння хреста, тощо. Поліція рідко реагує силою чи присутністю на події, де основним фокусом є священна діяльність.

Інституційні та звичайні – інституціолізована діяльність або діяльність, яка сильно залежить від формальних політичних процесів та соціальних інститутів (прес-конференції, судові процеси, лобіювання тощо).

Переміщення в просторі – марші або паради (процесуальні дії) з одного місця в інше, а місця початку або закінчення іноді вибираються з символічних причин. Марш – історично та географічно поширена форма ненасильницьких дій груп людей. Заходи, які відбуваються у формі ходи, логістично набагато складніше контролювати (навіть щодо безпеки самих протестувальників).

Громадянська непокора – невиконання зобов'язань, сидячі пікети, блокади, заняття, банери тощо – тобто конкретні дії, які становлять тактичну форму громадянської непокори. У певному сенсі ці дії прямо чи технічно порушують закон.

Колективне насильство та погрози. Колективне насильство, таке як штовхання, удари, пошкодження майна, кидання предметів, словесні погрози тощо, зазвичай вчиняє відносна меншість протестуючих (навіть серед десятків тисяч протестувальників). Це рідко зустрічається і так само рідко схвалюється громадськістю або медіа. Зазвичай зустрічається з еквівалентною або переважною силою у відповідь з боку влади.

Пікетування – форма протесту, під час якої люди збираються за межами місця роботи або місця, де відбувається подія. Часто це робиться для того, щоб переконати інших “увійти” всередину, але це також можна зробити, щоб просто привернути увагу громадськості до якогось питання. Вуличні протестувальники збираються у місцях із високою видимістю, часто використовують плакати ручної роботи, щоб максимізувати висвітлення та взаємодію з громадськістю.

Блокування – це спосіб зупинити рух об’єкта, наприклад споруди чи дерева, і перешкодити виведенню фактичних протестувальників із місця. Користувачі використовують різні ланцюги, замки, щоб пошкодити тих, хто намагається прибрати їх.

«Вмирання» – це форма протесту, коли учасники імітують свою смерть (з різним ступенем реалізму). У найпростішій формі вмирання, протестувальники просто лягають на землю і прикидаються мертвими. Багато в чому ефективність залежить від пози протестувальників, оскільки, якщо протест не виконується належним чином, він може виглядати наче люди просто сплять. Для додаткової реалістичності на тілах іноді малюють імітовані рани або використовують закривавлені пов’язки. Приклади цієї форми можна побачити в наш час, коли біля посольств росії в різних європейських країнах, мітингувальники імітували загиблих представників українського народу та засуджували дії росії.

Пісня протесту – це пісня, яка протестує проти сприйнятих проблем у суспільстві. Кожен великий рух в історії Заходу супроводжувався власною колекцією протестних пісень.

Таким чином, ми розглянули різні види, трактування та форми протесту. І як ми бачимо їх справді дуже багато, вони можуть бути як насильницькі, так і не насильницькі (Паламарчук, 2011).

Це все говорить про багатоаспектність та складність протестів в цілому.

1.2 Методологічні основи дослідження протестів

Політичні цінності це дуже складний феномен. Їх можна вважати своєрідним “культурним кодом”, адже кожна культура породжує власну, лише їй притаманну ціннісну систему. Засвоєння громадянином цінностей, що утворюють цю систему, та їх ієрархії є важливим показником успішності процесу політичної ідентифікації та розвитку національної самосвідомості (Goren, 2005).

Говорячи про протест як форму активності громадян, слід зазначити, що джерела протестних рухів можуть бути різноманітні: це і політичні, і соціальні, і економічні, і екологічні причини, тощо.

Західними науковцями проблематика протесту розглядається в межах психологічних теорій соціального стресу, теорій аномії, дезорганізації та інших теорій, які ставлять наголос на поясненні девіантної адаптації індивідів до соціального середовища. Дослідження протесту і насилля тісно пов'язане із дослідженнями в соціології суспільних рухів.

Загалом, виокремлюють 3 групи теоретичних моделей для пояснення протесту.

Найбільш об'ємною і розповсюдженою є концепція **колективної поведінки**. В даному випадку мова йде про те, що люди, які реагують на невизначену або погрожуючу ситуацію, проявляють стихійну поведінку. Серед розмаїття теорій колективної поведінки можна виокремити такі, як (Берестова, 2015):

- Теорія конвергенції Гордона Олпорта;
- Теорія виникнення норм Вільяма Тернера;
- Теорія політичного протесту Дж. Школьніка;
- Теорія приростаючої цінності Ніла Смелзера;
- Теорії Х. Ортегі-і-Гассета, Д. Рімена.

Кожна із вищезазначених теорій пояснює і розглядає різні аспекти колективної поведінки. Теорії, що акцентують увагу на ірраціональних психологічних факторах, допомагають усвідомити причини, наприклад, масових самогубств тощо. А, самі протести, які згодом перетворюються на демонстрації та безчинства, найкраще розглядати через такі теорії, котрі підкреслюють роль “раціональних факторів” – теорії конвергенції, політичного протесту або приростаючої цінності.

Прихильники теорії колективної поведінки тлумачать соціальний протест, як один із типів колективної поведінки, а саме поняття “протест” ставлять у один ряд з таким поняттям, як “натовп”. Деякі автори (З. Фрейд, Г. Лебон, Г. Блумер

та ін..) пропонують інтерпретувати соціальний протест, як соціально-психологічний феномен, сутність якого варто відшукувати у проблемах психологічного порядку – у психології натовпу та мас (Фрейд, 1921).

В соціологічній думці ХХ століття в межах цього підходу, як і будь-яка інша форма колективної поведінки, соціальний протест постає, як пов'язаний із підвищеною емоціональністю та емоційною напругою (масова ворожба, масове збудження, істерія, агресія, тощо) і як той, що характеризується ірраціональністю (стихійністю, непередбачуваністю). За думкою дослідників цього напрямку соціальний протест – це рух революційних, радикально налаштованих, буйних натовпів, котрі порушують суспільний порядок та закони. За їх думкою, саме революція є найбільш руйнівною формою масової протестної поведінки.

В той же час інші автори, які також розглядають соціальний протест як одну з форм колективної поведінки, вважають, що протестна поведінка зумовлена не психологічними факторами і явищами, а соціальними умовами. Наприклад, Н. Смелзер пропонує підхід до вивчення природи протестної поведінки, який надає велике значення певним соціальним умовам та діяльності представників влади. Він вважає, що соціальний протест є спробою змінити соціальне середовище людей, які приймають у ньому участь. Тому він долучає такі загальні елементи, котрі пояснюють його природу (Смелзер, 1994):

- масові соціально-політичні хвилювання, як важлива сприяюча умова;
- порушення довіри, ворожнеча по відношенню до певних соціальних суб'єктів (наприклад, до представників влади);
- розповсюдження в певних соціальних групах впевненості в тому, що влада вороже ставиться до певного соціального суб'єкту;
- різноманітні активізуючі і каталізуючі фактори масових виступів;
- необґрунтований соціальний контроль;
- мобілізація до дій – процес гуртування соціального суб'єкту (натовпу).

Автори, які досліджують соціально-політичні процеси, визначають соціальний протест, як соціально-політичний феномен.

Соціолог Роберт Мертон тлумачить поняття соціальний протест, як форму політичної боротьби соціальних суб'єктів, у яких в політичній самосвідомості виникло незадоволення “системою”. За його поняттям соціальний протест – це не що інше, як вимушений захід в умовах, коли санкціоновані суспільством засоби висловлення політичних позицій є недоступними. Таким чином, через відсутність інституціональних засобів, виникають неінституціональні орієнтації – протести (Merton, 1968).

Кожна із перерахованих вище теорій в рамках концепції колективної поведінки, пояснює різні аспекти. І тому є доцільним розглядати ці теорії у поєднанні між собою.

Також протест розглядається в **теорії мобілізації ресурсів**. Ця теорія є одним із напрямів соціології суспільних рухів. Згідно цієї теорії, суспільний рух розглядається, як сукупність установок на соціальні зміни, яка притаманна тому чи іншому суспільству. Ця теорія вважає соціальні рухи нормальними, інституціолізованими, раціональними політичними викликами невдоволених груп населення. Тут межа між соціальним рухом і конвенціональною політикою є досить нечіткою, проте і не зникає зовсім. Суспільний рух є конфліктним типом колективної дії при обставинах, коли конфлікт виникає між інтересами влади і соціальних суб'єктів.

Основоположні суспільно-економічні зміни створюють умови для виникнення рухів, тому що змінюється переважний тип організаційної структури та положення соціальних сил у суспільстві. В разі, якщо ці зміни усвідомлюються лідерами рухів і направлень, то вони можуть бути використані в якості ресурсу мобілізації (веська, 2010).

На думку Дж. Маккарті і М. Зальда (McCarthy, Zald, 1988) на розвиток суспільних рухів чинить вплив рівень матеріального благополуччя і економічного розвитку суспільства. Так, сектор суспільних рухів заможної верстви населення є більшим і, крім того, такі рухи мають вузькоцільовий

реформаторський характер на відміну від рухів суспільств бідних людей, де більш розповсюдженими є радикальні рухи з різноманітними і масштабними цілями. Ще одна відмінність – в заможних суспільствах вільний час та гроші є ресурсами руху і при цьому часто зустрічається спонсорство. Можуть бути фінансові фонди, щоб організувати нові рухи. І в такому разі лідери таких рухів провокують соціальне невдоволення.

З розвитком політичного конфлікту у суспільстві здебільшого пов'язані політичні умови розвитку суспільних рухів. На думку Обершола, соціальний конфлікт виникає тоді, коли є місце реакції на невдоволення суспільства існуючою системою. І таке невдоволення може мати декілька передумов (Oberschall, 1973):

1) Невдоволення виникає в тих соціальних групах і верствах, які знаходяться під зовнішнім (найчастіше іноземним) впливом, або ж виникає, як результат зменшення уповноважень влади місцевих регіональних груп влади у результаті політики централізації і уніфікації. Це конфлікт між елітами різного рівня. Тут населення здебільшого здатне підтримувати знайомі їм старі еліти, бо вони хоча б знають чого можна від цих еліт очікувати;

2) Невдоволення виникає, якщо з'являється вимога соціальних груп або суб'єктів влади із масштабними уповноваженнями щодо прав та визнання із боку діючої влади. Як правило, результат такого політичного невдоволення – виникнення руху колективного протесту та опозиції;

3) Невдоволення може виникнути якщо владні повноваження знаходяться у групі, що втратила свою легітимність, але намагається втриматися у влади неправомірними способами, найчастіше шляхом фальсифікації виборів (за розповсюдженою думкою, прикладом може слугувати ситуація у Білорусі під час виборів 2020 року);

4) Невдоволення виникає, як реакція на ситуацію, коли режим було встановлено у нелегітимний спосіб і влада утримується за допомогою силових методів;

5) Невдоволення може виникнути якщо є місце неефективній владі, котра не спроможна забезпечити вирішення найважливіших завдань, які на неї покладено, як наприклад, захистити території та національні інтереси від іноземних посягань.

Ще одна концепція методологічних основ дослідження протестів з'явилася у 70-ті роки 20 століття. Це концепція **відносної депривації**. Руку до цієї теорії приклали такі дослідники як Самуель Стауффер, Роберт Мертон, У. Руїнсіман. Ця теорія описує певні види обмежень в соціально-економічному житті, яких зазнають ті чи інші верстви і групи місцевого товариства, і які сприяють виникненню соціальної і політичної напруженості.

Суть цієї теорії полягає в тому, що політичний порядок підтримується в тій мірі, в межах якої народ забезпечений засобами, котрі надають можливість їм працювати заради досягнення своєї мети. Проте, як тільки суспільна група вбачає розлом між цілями і доступними їм засобами, то тоді виникає напруженість у суспільстві, яка і призводить до протестів. Таким чином, тут впливає, що саме групова ідентичність формує установки людей, направлені на засоби і спрямування. Потенціал соціальної напруженості постає функцією інтенсивності, масштабу та типу відносної депривації.

Згідно теорії депривації збільшення розладу між швидким зростом очікувань, які викликані суспільними змінами, і можливостями їх реального задоволення, є механізмом, який ініціює протести. Водночас, депривація розуміється, як суб'єктивне почуття невдоволення тільки по відношенню до свого сьогодення. Інакше кажучи, до стресу, агресії, до протестних орієнтацій особистості, а, згодом, і до протестів призводить саме почуття невдоволення, розлад у суспільстві з приводу потреб та неможливість їх задовольняти.

Тип відносної депривації залежить від груп цінностей, на які вона чинить вплив. А поняття масштабу дає усвідомити картину розповсюдженості депривації на конкретний вид цінностей. Цінності ж, в свою чергу, поділяються на: економічні, соціальні, політичні.

Тут масштаб слід розглядати через призму деякого континууму, тому що у будь-якій групі населення повинна бути ідентифікація тих індивідів, які вважають себе депривованими до деяких видів цінностей. Дослідження в області відносної депривації включають два рівні – матеріальний і ціннісний. Але при цьому, жоден з цих рівнів не можна розглядати і тлумачити окремо від іншого.

Отже, протести та різні його аспекти вивчаються великою кількістю концепцій та теорій, немає одного напрямку, якого дотримують усі дослідники.

1.3 Висновки до Розділу 1

Отже, Розділі 1 було розглянуто поняття протестів та різні його варіації, такі як “протестна поведінка”, “протестна дія” тощо. Таким чином, поняття протесту було протрактоване і надалі його можна вживати більш коректно. Крім цього, розглянуті різні види протесту, зокрема політичний та соціальний, що може допомогти надалі при розгляді протестів на більш конкретних прикладах.

Також, у розділі був розглянутий досвід вивчення протестів із врахуванням різних концепцій та теоретичних напрямків.

З цього маємо, що у зарубіжній соціології дослідження проблеми такого явища, як протест, розвивається паралельно із дослідженням проблем насилля, девіантної поведінки, суспільних рухів тощо.

З огляду на це, виникла ціла низка теоретичних напрямків, які досліджують явище протесту. Основними концепціями дослідження протесту є:

- Концепція колективної поведінки;
- Концепція мобілізації ресурсів;
- Концепція відносної депривації.

На основі цього в майбутньому можна розглядати протести саме під призмою певного теоретичного напрямку.

РОЗДІЛ 2. Особливості протестів у суспільстві

Познайомившись загально із протестами і тим, в яких рамках їх досліджують, надалі розглянемо яким чином відбувається сам процес формування протесту, як він виникає, та на чому можна робити акцент при проведенні досліджень. Звісно при розгляді також будуть використані сучасні конкретні приклади різних країн.

2.1 Передумови виникнення протесту у суспільстві

Як ми вже розглянули, протести є складним явищем у суспільстві. Це означає, що для виникнення протесту повинні бути певні передумови, причини. Трохи це зачіпалося в попередньому розділі, проте зараз розглянемо виникнення протесту більш детально.

Відразу варто зазначити, що у суспільстві завжди присутній сегмент населення, яке незадоволене діючою владою і взаємовідносинами у суспільстві. Соціолог Чарльз Тіллі в рамках концепції мобілізації ресурсів, вважає, що таке невдоволення має пасивний характер до тих пір, поки не виникають нові політичні можливості і ресурси для мобілізації невдоволених груп і активізації колективної взаємодії для зміни умов (Tilly, 1978).

Крім того, представники концепції мобілізації ресурсів розробили модель структури політичних можливостей, за допомогою якої стає можливим оцінити потенційну мобілізацію невдоволення у певному суспільстві, а також встановити характер майбутнього протесту. Такій структурі притаманні наступні показники:

- Ступінь відкритості політичної системи, якій притаманний достатній рівень чуйності з боку влади на вимоги, які висувуються суспільством на відміну від закритої системи, в якій частіше застосовуються репресивні заходи по відношенню до будь-яких ініціатив та колективних дій. Показниками ступеню відкритості можуть бути:

- число політичних партій, груп та фракцій, які виконують функцію посередника між парламентом і народом і перекладають вимоги соціальних верств населення на офіційну мову парламентської політики;

- наявність механізму узгодження висунених вимог і об'єднання. Якщо система відмежовується і стає більш закритою, то і формування важеля компромісів теж відсутнє. Таким чином, відкриті системи рухів за характером є реформаторськими і мають конкретні цілі, а закриті системи є носіями і осередками радикальних рухів з тактикою гострої конфронтації;

- нерегламентований характер зв'язку між виконавчою владою та групами інтересів;

- чітке розмежування законодавчої та виконавчої ланок влади.

- Ступінь політичної стабільності у суспільстві. Показниками, які слугують для виміру стабільності, можна назвати, по-перше, погодження або непогодження в структурах влади, по-друге, ступінь електоральної стабільності і, по-третє, розквіт або занепад міжнаціональних, міжконфесійних та соціальних конфліктів.

- Можливості здобуття таких політичних союзників, які мають певну вагу у суспільстві або, як їх ще називають, впливових осіб.

Таким чином, можемо уявити таку картину: в державі завжди існує певна група осіб, яка чимось незадоволена. Проте на даний момент вони ніяк не виражають напряду свого невдоволення. Звісно, вони можуть образливо говорити про Президента, якогось політика, або жалітися на малу зарплатню. Але це все існує просто в рамках певного невдоволення і все. То як це переростає у щось більше?

Розглянемо конкретні приклади: протест 2013-2014 року в Україні, протести 2010-2012 року в арабських країнах (Арабська весна), протест в Грузії 2019 року.

Яке невдоволення передувало протестам у цих прикладах? (Метельова, 2015).

В Україні режим Януковича, який почався в 2010 році, був направлений на перетворення України в колонію для росії, чого не дуже бажала більшість народу (Оверчук, 2013). Наприклад, Харківські угоди щодо Чорноморського флоту зустріли дуже гостро (в подальшому це допомогло із анексією Криму). Крім того,

за час правління Януковича, малий бізнес в Україні був майже знищений, а економічна ситуація була в поганому становищі (борги країни вирости в декілька разів).

В арабських країнах невдоволення було пов'язано із диктатурою тогочасних правителів. Владу мало цікавило життя простих людей, натомість більшість диктаторів не приховували своїх статків і того, як вони живуть “на широку ногу”. Прості ж люди у своїй більшості стикалися з безробіттям, корупцією, банальною відсутністю житла.

В Грузії ситуація була схожа на українську: поширення проросійського впливу (і це при тому, що росія вже на той час більше 10 років окупувала деякі території Грузії), а також поява економічних проблем (Підлісна, 2019).

Таким чином, в усіх 3 прикладах ми бачимо, що відбувалися події, які не влаштовували населення, проте все ще протестів не було і ситуація була контрольованою. Проте вже тут був представлений дуже важливий момент, а саме: починає виникати напруження.

В Україні це було пов'язано із Харківськими угодами, в арабських країнах напруження наростало через продовження погіршення стану життя людей, в Грузії з продовженням втручання росії в урядові справи країни і тим, що правляча влада це приймає.

Важливо зауважити, що для дослідників тут є гарне поле, оскільки в такі моменти можна досліджувати емоційність людей (в подальшому назову). Головне лише підбирати правильний момент (як наприклад, після Харківських угод).

Напруженість пробуджує в людях емоційність. В такі моменти ця напруженість або зійде нанівець, або відбудеться певна подія, яка остаточно пробудить людей, зіграє на цьому емоційному стані. Тобто далі для виникнення протесту потрібен певний тригер, який перетворить соціальну напруженість у повноцінний протест.

І на прикладах ми це бачимо. В Україні таких тригерів можна назвати два. По-перше, уряд Януковича відмовився від угоди з Євросоюзом. Ця угода

готувалася дуже довго і населення чекало, коли нарешті все буде підписано. Проте янукович відмовився від угоди на користь росії. Для населення це стало останньою крапкою в напруженості. Якщо Харківські угоди януковичу пробачили, то пряму відмову від курсу на Європу і прокладення курсу до росії вже не пробачили. Так почався протест. Спочатку, ще до того як угоду було остаточно відхилено, в країні було просто декілька “майданів”, які як потім виявилось фінансувала партія регіонів, з надією знизити напруженість серед населення (показати що ось деякі люди повиходили, але все рівно прийняли відмову від Європи). Проте коли влада почала згортати “майдани”, деякі люди не захотіли йти і виразили протест проти влади. У відповідь на це 30 листопада 2013 року режим януковича вдався до силового розгону Євромайдану в Києві. Це був остаточний тригер для того, щоб ще більше людей почало виходити на протест, який переріс у Революцію Гідності (Вахула, 2015).

В арабських країнах населення довго терпіло свавілля влади, але тригером став один чоловік, а точніше його дії. Моххамед Буазізі був простим вуличним торговцем фруктів у Тунісі. Проте поліція незаконно відібрала у нього товар, і по суті забрала засіб заробітку. У відповідь на це він вчинив самоспалення. Після цього в Тунісі розпочався протест, люди побачили самопожертву простого громадянина, і вирішили, що теж не будуть більше мовчати. Потім повалення влади в Тунісі пробудило інші арабські країни (Алжир, Ліван, Єгипет, Марокко і так далі) (Вербицька, 2019).

В Грузії напруження від проросійського напрямку уряду переросло у протест після виступу депутата держдуми росії на засіданні Міжпарламентської асамблеї православ'я. Президент асамблеї, росіянин сергій гаврилов вирішив вести засідання з крісла спікера грузинського парламенту. Це стало тригером для грузинського народу – побачити депутата росії у кріслі спікера власного парламенту.

Таким чином, саме певний тригер запускає протест у суспільстві. Проте на основі цього виникає питання: чи готове суспільство до запущеного тригеру і що взагалі стає тригером?

На мою думку, певна подія може стати тригером лише за наявності попередніх умов: невдоволення та напруженість. Без них тригер не буде мати сили, йому просто не буде що “запускати”. Тому будь-яка емоційно забарвлена подія може стати тригером, потрібно лише, щоб була основа для цього запуску (для того, щоб з’явився вогонь, треба і сірник (основа) і спалах (тригер)). Наприклад, чи могли б Харківські угоди стати тригером для протесту в Україні? Так, могли б. Але перед ними не було інших яскравих подій, оскільки це був по суті початок правління Януковича. Або приклад із Грузією – якби не було напруженості через попередню військову агресію Росії та проросійський напрямок грузинського уряду, то виступ російського депутата з крісла спікера грузинського парламенту міг би викликати певне обурення або незрозуміння, проте навряд чи привів би до протестів.

Таким чином, відбувається утворення протесту. А що йде далі? А далі люди перетворюються у натовп, і це вже заслуговує на окремий розгляд.

Люди у натовпі здатні повторювати та відтворювати поведінку інших людей, які, здебільшого, є емоційно більш стійкі або більш яскраві, тобто тих людей, які мають здатність впливати на інших. Достатньо в натовпі більш-менш розхвилюваних людей викрикнути якийсь емоційно ініціюючий вислів (типу “пожежа”, “вбили”), як тут же увесь натовп, скільки б їх не було, загомонить і кинеться будь-куди, а точніше туди, куди вкаже їм прихований серед натовпу лідер (у випадку, якщо це передбачено, а якщо ні, то будь-яка людина, яка є більш впевненою та може спровокувати поведінку усього натовпу). Ми недаремно часто чуємо таке твердження, що у натовпі кожна людина втрачає свою особистість і стає частиною єдиного великого організму і єдиної особистості – самого натовпу. У натовпі людина втрачає контроль над собою і усвідомленням своєї особистості втрачає здатність логічно та послідовно мислити, в неї залишаються тільки безумовні рефлекси.

Люди, які є частиною натовпу, не можуть усвідомити, хто ними керує, бо втрачаючи відчуття своєї особистості, людина неспроможна виявити звідки надходить команда, а також не встигає і не може зосередитись на тому, що за

команди віддаються. Тому часто люди, які за ідеологічними спрямуваннями приєднуються до протестів, стають прихильниками тих цілей, які вони переслідували спочатку (Le Bon, 1895).

Якщо говорити про натовп, то, наприклад, під час подій в Україні в 2013-2014 роках, люди справді перетворилися в одну велику масу. Піднявся національний дух людей, вони були готові лізти під удари палиць, під газ, під кулі заради національної ідеї свободи. Їхні власні інтереси під час протесту перетворилися на спільний інтерес. І звісно ж, в цей момент з'явилися ті, хто зміг скерувати цю масу в потрібному руслі. Це такі особи як Петро Порошенко, Віталій Кличко, Арсеній Яценюк, Олег Тягнибок та інші. З'явилися ті, хто почав керувати цим єдиним організмом, що і ілюструє зазначені вище тези.

Таким чином, ми розглянули, що виникнення протесту не відбувається так просто, і для цього повинні скластися певні умови. Схематично це можна зобразити як:

Невдоволеність → Напруженість → Тригер → Протест

Крім того, як ми побачили на прикладі з Україною, натовп під час протесту заміняє у людини все індивідуальне на спільне, окрема людина перетворюється на єдиний організм. І в такі випадки одна людина, яка зберегла за собою раціональність або більш впевнена, ніж інші (загалом якимось виділяється від інших), може стати лідером цього натовпу, і повести його в тому напрямку, в якому забажає, оскільки натовп піддається контролю.

2.2 Трансформація протестів у соціальні інституції: приклад Республіки Білорусь

Щоб прослідити трансформацію протестів у Республіці Білорусь в соціальні інституції, крім дослідження усіх протестів, які відбувались у Республіці Білорусь за період її незалежності, необхідно, насамперед, розібратись і з'ясувати, а яке ж має значення саме поняття “соціальна інституція” і яким чином, з якого ракурсу воно може бути пов'язане із виникненням і течією протестних рухів у Республіці Білорусь.

Насамперед, визначимося із функціями “інституції”. Слід зазначити, що поряд із поняттям “інституція” часто стоїть і поняття “інститут” (The Encyclopedia Americana..., 1998). Перші дослідники цих понять у соціології мали думку, що політичні інститути слугують задоволенню такої фундаментальної життєвої потреби суспільства, як забезпечення безпеки та соціального порядку. На думку Герберта Спенсера, політичний інститут постає перед нами в якості особливого виду регулятивного інституту, який є погоджувальною і координуючою суспільною підсистемою, і саме необхідність формування такої підсистеми і породжувало завдання виживання суспільного організму в умовах його еволюції (Spencer, 1898).

Для Макса Вебера інститути – це конструкти, що утворилися як результат поступової об’єктивзації реальності з боку людей. Для Толкотта Парсонса інститут це сукупність специфічних нормативних комплексів, які задіяні в процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів (Кармазіна, Шурбована, 2006).

Моріс Дюверже пропонував терміном “соціальний інститут” позначати сукупності ідей, звичаїв, вірувань, що утворюють організовану і угруповану цілісність (Дюверже, 1970).

В середині 1980-х років відбулося так би мовити „нове відкриття” політичних інститутів – постав „новий інституціоналізм”. Саме з цих часів науковці і почали приділяти увагу сутностям, функціям і так далі, політичних інститутів.

Проте, якраз слід зазначити, що в сучасних текстах західних авторів чітко розмежовується „institution” і „institute”, хоча повної згоди щодо визначення сутності „інституту” та „інституції” серед них немає.

Соціологія ж вивчає інститути, виходячи з практики та „повсякденного знання”, не надто цікавлячись абстрактними теоретичними побудовами (. Вона пропонує перелік явищ наслідків, до яких необхідно підібрати явища причини, детермінанти (Арон, 2000).

Найчастіше саме інституціями вважають такі організації, які будь-яким чином здатні об'єднувати людей – це може бути як університет чи школа, так і в'язниця. Крім того, інституції виступають, як регулятивні зразки, тобто, по суті, це програми, якими суспільство обмежує поведінку індивідів. Але це досить неоднозначні твердження. Як пише Пітер Бергер, таке пояснення є досить одноманітним, бо ставить інституцію на одну ланку із такими соціальними об'єктами, які кодифікуються правом і є визначеними. Тому вчений акцентує увагу на базових характеристиках інституцій і основними об'єктивність, екстернальність, моральний авторитет, спонукальну силу та історичність (Бергер, 2004). Через це, слід розуміти під терміном “інституція” традицію, встановлення і порядок, які склалися у суспільстві, а під терміном “інститут” - закріплення цих самих звичаїв та порядків у правових нормах і законах.

Таким чином, інституцію слід розуміти як те, що є джерелом інституціонування, тобто такі механізми, завдяки яким культурні орієнтири перетворюються на соціальну загальнозживану практику – саме такої думки дотримується Ален Турен (Турен, 2003).

Тож, можна підвести підсумок, що інституція – це по суті надбання суспільства, а не суверенної влади, котра може лише виражати суспільну волю.

Тепер, коли з'ясувавши, що ж таке соціальна інституція і в якому сенсі ми можемо оперувати цим поняттям, ми можемо провести огляд основних протестів на території Білорусі і простежити їх трансформацію у соціальні інститути та те, як вони перетворились на них.

Першим протестом у Республіці Білорусь по праву можна назвати таку всебілоруську ходу, як “Чорнобильський шлях”. Цей масовий захід виник у 1989 році і був приурочений до річниці аварії на Чорнобильській атомній електростанції з метою вшанувати пам'ять загиблих у цій аварії та під час її ліквідації, а, також, для частування тих, хто залишився в живих – ліквідаторів, працівників і мешканців прилеглих територій, а також дітей Чорнобиля. Після 1989 року ця хода більше не організовувалася аж до 1996 року – 10-ти річчя трагедії у Чорнобилі.

У 1996 році на ходу Чорнобильський шлях, присвячену 10-ти річчю Чорнобильської трагедії, зібрався чималий гурт людей – за деякими даними близько 50-ти тисяч учасників. Проте, неочікувано для багатьох учасників, які вирішили долучитись, ця хода перетворилась на протест. Так, на цій акції із своїми пропозиціями та закликами, почав виступати відомий політичний діяч Поздняков, який очолював політичну партію “Білоруський національний фронт” і був противником діючого в той час уряду в Республіці Білорусь. Для самого ж уряду це не було раптовим, бо одразу до учасників ходи було привезено ОМОН та інші силові структури, завданням яких було утримувати порядок на цьому масовому заході (Маховский, 1996).

Наступного 1997-го року цей масовий захід знову зібрав навколо себе прихильників – цього разу учасниками акції стали 25 тисяч людей, що вполовину менше, ніж минулого року. Проте, в цей раз акція відбувалась вже під певною символікою – демонстранти несли біло-червоно-білий прапор, який два роки тому було замінено на інший державний прапор. Крім прапору, протестувальники також несли символіку Євросоюзу та чорні транспаранти. Саму ходу очолили два священики, які несли ікону. Поліція знову виконувала свої обов’язки і пильнувала цей захід.

Через рік в ході прийняло участь ще менше людей – так, за даними ЗМІ, було близько 15 тисяч демонстрантів, що, однак, не заважило надіти тим, хто приймав участь, кумедні і безглузді вбрання, наприклад, чучело сороконіжки, костюми у вигляді грифелів олівців тощо. Знову-таки, приймали участь представники церковного прошарку з іконами та іншими церковними предметами, але на цей раз попереду демонстрантів йшли діти. Оскільки діти самі не могли додуматись вийти на протест, то зрозуміло, що створити ходу з їх участю запропонували організатори усього цього заходу, можливо, для того аби запобігти арештам збоку ОМОНу, міліції та інших структурних правоохоронних підрозділів Республіки Білорусь. Увесь цей гурт, на відміну від минулих заходів, вже йшов не просто несучи атрибути, але вже й викрикували гасла, такі як “Живе Білорусь”, “Лукашенку капут!” і так далі. Проте, попри те, що організатори

застосували такий важіль впливу на правоохоронців, як виведення дітей попереду колони протестувальників, ОМОНівці все одно затримали багатьох невдоволених – здебільшого, це були приїжджі із росії (Казначеев, 1998).

Наступний рік ознаменувався тим, що в уряді почали обговорювати побудування Атомної електростанції, тож у мітингувальників Чорнобильського шляху з'явився ще один заклик. Цього разу їх вимогами були: відставка президента олександра лукашенко, вимоги не вступати у спілку із Югославією і, звичайно, не будувати у Острівці Атомну електростанцію. Затримання розпочалися заздалегідь, ще до початку акції. До того ж, правоохоронці вилучали звукопідсилювальну та звуковідтворювальну апаратуру у учасників заходу.

Починаючи із 2000-го року у демонстрантів не змінюються вимоги до уряду країни і також залишається незмінною сама структура цього протесту – ті самі гасла, та сама атрибутика і ті ж учасники. У 2001-му році до акції протесту долучаються інші міста країни, окрім Мінську. У 2002 році організатори знаходять паралель між вибухом на Чорнобильській атомній електростанції 1986 року і діючим президентом Республіки Білорусь олександром лукашенко, вважаючи, що Чорнобиль і лукашенко – це “одна бяда”. Окрім цього, виступають проти русифікації населення. С 2005-го року з'являється велика кількість учасників акції із сусідніх країн – України і росії. У 2006 році з'явилися гасла “Нас убивает радиация и диктатура” і “Остановим диктатуру”. У 2008 році Чорнобильський шлях став осередком противників побудування Атомної електростанції і, крім основних викрикувань гасел, почали ще й читати молитви на чолі зі священниками. Проте варто відзначити, що ріст кількості учасників з кожним роком знижувався, а згодом і зовсім зійшов нанівець.

Починаючи з 2009 року акція протесту набула ритуального характеру – організатором ходи стала партія “Білоруська християнська демократія”. Під час самого руху угруповання “Чорнобильський шлях” протестувальники били в барабани, несли чорно-червоні прапори і таким чином прийшли до каплиці. При чому цього разу акція втратила свою першу мету, з якою вона й була організована у далекому 1989 році, а саме, вшанування пам'яті загиблих у

трагедії при аварії на ЧАЕС: очільник ходи під час виступу перед натовпом назвав аварію на ЧАЕС знаковою подією, бо саме ця аварія стала провісницею руйнування режиму радянського союзу. А закінчили увесь цей захід вже не співом панахиди чи молебня, як минулі рази, а побідоносним гімном. У 2012 році рух вшанування пам'яті ліквідаторів, працівників та мешканців прилеглих територій, загиблих при аварії на ЧАЕС “Чорнобильський шлях” став захисником такого напрямлення, як ЛГБТ.

Слід відзначити, що увесь цей час дозволу на проведення протестного руху від представників уряду не було. Тільки у 2017 році було отримано дозвіл від Мінського міського виконавчого комітету. При чому заявниками Чорнобильського шляху стали представники таких політичних угруповань, як Білоруського народного фронту, “Зелених”, рух “За свободу”, Білоруська християнська демократія та “Говори правду”. Ці організації цілком можна назвати соціальними інституціями, оскільки вони є такими, які протиставляються органам влади та закладам, забезпечують виконання норм явища політичної сфери, громадянського суспільства та існують поза правом. А оскільки такі організації впродовж довгого періоду часу були головними ініціаторами Чорнобильського шляху, то можна сказати, що таким чином акція Чорнобильський шлях хоч і втратила згодом свою популярність, проте трансформувалась у таку собі соціальну інституцію.

Не можна також пропустити і те, що організаторами вживались певні заходи, здатні чинити чималий вплив на маси людей. Наприклад, використання під час протестів релігійної атрибутики, молитов, ікон а також барабанів, створювали певний ритуальний характер. Крім того, було використано недотепні костюми свиней, олівців, гусениць, що також допомогло організаторам здійснити потрібний вплив на натовп. Щоправда, треба додати, що через агресивну “роботу” правоохоронців кількість учасників дедалі меншала.

У 2006 році відбувся протестний захід “Плошча - 2006”, який був започаткований через невдоволення певних людей і груп населення результатами президентських виборів. Мітинг відбувся 19 березня на площі

“Октябрьській” за участю за різними свідченнями від 9 до 30 тисяч протестувальників. Слід відмітити, що у цього заходу були два очільники – кандидати в президенти, яких не обрали. Основними гаслами протестуючих були “Милиця с народом” і “КГБ с народом”, що було спробою маніпулювати не тільки учасниками, але й самими правоохоронцями, яких звісно ж було залучено до пильнування порядку під час проведення протесту. Проте 22 березня виникла суперечка між двома очільниками цього заходу. Наступні дні кількість мітингувальників зростає, відкрився палаточний табір, правоохоронцями було заарештовано близько 500 людей. Акція перейшла з площі «Октябрьської» до спецприймача-розподільника “Окрестино”. Проте, цей захід також врешті-решт було розігнано правоохоронцями.

У 2010 році після чергових президентських виборів знову відбулась акція протесту “Плошча-2010”. Організаторами, знову-таки, були необрані кандидати в президенти. Ще заздалегідь вони закликали своїх прихильників зібратись на “Октябрьській” Площі задля акції протесту. Таким чином, протестувала опозиція до діючого уряду країни та президента. Уряд вжив заходів щодо нейтралізації цієї акції за допомогою міліції, а також блокування сайтів. Під час акції протесту, 15 учасників почали штурмувати Будинок Уряду, проте інші учасники не піддалися на це і почали розходитись, інших забрала міліція (Ошуркевич, Занько, 2020).

Таким чином, ці дві акції “Плошча-2006” та “Плошча-2010” були організовані і проведені опозицією, що є соціальною інституцією. Тож обидва рухи протесту могли бути трансформовані із звичайних протестних рухів у соціальну інституцію.

Наступні протести відбулися вже у 2011 році з вираженням невдоволення щодо подорожчання бензину і палива та мали назву “Стоп-бензин”, “Стоп-бензин-2” і “Стоп-бензин-3”. Організатором був директор інформаційно-просвітницького закладу “За авто” Шарков. І хоча цей заклад можна назвати соціальною інституцією, бо це угруповання, яке представляє інтереси певної верстви суспільства, проте сам протест не перетворився на інституцію, бо не

охопив велику кількість населення і, до того ж, вимоги протестувальників було частково задоволено урядом.

8 червня 2011 року розпочався новий протест, який згодом став масштабним і охопив майже всю територію Республіки Білорусь і тривав близько чотирьох місяців. Цей протест отримав назву “Революція через соцмережу” або “Акція мовчазного протесту”. Це була серія акцій та заходів, які відбувались кожен середу. Інформація людям і збір учасників проходила у соціальних мережах ВКонтакте і Facebook. Організатори закликали збиратись на центральних майданах міст і, нічого не викрикуючи та не скандуючи, просто плескати в долоні. Ніяких вимог не висувалося, проте метою організації цих акцій організатори вважали вирішення таких проблем як фінансова криза, девальвація білоруського рубля та різкий зріст цін на продукти і товари. Втім, згодом, з’явився і лозунг, з яким протестувальники виходили на площі: “Лучше умереть, чем жить на коленях”. Звичайно, як і в минулих випадках, цей протест був направлений проти діючого уряду Республіки Білорусь.

Перший день акції протесту проходили в Мінську, Могилеві, Бресті і Гомелі. В наступні рази протест охопив також інші міста країни такі, як Вітебськ, Гродно, Гомель, Барановичі, та інші. Таке масштабне і всеохоплююче розповсюдження акції було зобов’язане тому, що організація відбувалась через соцмережі, які використовувались і зараз використовуються більшістю населення.

Одразу від початку проведення заходу правоохоронці почали затримувати протестувальників, яких нараховувалось за деякими даними близько декількох тисяч. 29 червня було перекрито площу “Октябрьську” у Мінську. Згодом й до інших площ міста було обмежено прохід. У протипагу цьому опозиційному заходу уряд залучив громадську організацію БРСМ – Білоруську республіканську спілку молоді. Розпочались затримання журналістів і фотокореспондентів. В той же час протести розпочалися і в інших країнах біля Білоруських посольств – у Москві, Стокгольмі і Києві.

За наказом уряду Республіки Білорусь було заблоковано соціальні мережі ВКонтакте і Facebook. У протестувальників з'явився новий лозунг: “Живе Беларусь” і музичний супровід у вигляді пісні Віктора Цоя “Перемен”. Через те, що площі для мітингувальників були перекриті, організатори почали збирати людей у інших людних місцях – біля торгових центрів, магазинів і ресторанів. Крім того, кількість охочих до участі у подібному заході все меншала, тож зміна дислокації осередків акції протесту на більш людні була доцільною. Через те, що протест дедалі сходив нанівець, організатори почали залучати раптових перехожих, а також проводити рекламу і пропаганду біля інститутів, заводів та інших бюджетних закладів, сподіваючись на те, що населення їх підтримає. Проте, навіть проведення акції протесту біля стадіону одразу після завершення футбольного матчу БАТЕ – Барселона, до протестного руху не залучились бажаючі і він зійшов нанівець.

Таким чином, акція протесту “Революція через соцмережу” хоч і була масштабною на початку, але не змогла втримати планку та залучити велику кількість простого народу. Серед тих, кого затримали правоохоронці, були журналісти, політики та ті протестувальники, які і раніше виступали проти уряду – нових людей залучити здебільшого не вдалося (В Беларусі розросло..., 2012).

Слід відзначити, що впродовж всього періоду акції, штрафи, які виписували мітингувальникам (а штрафи були неабиякі), сплачували організатори руху. Крім того, виділялись чималі кошти на гідне утримання арештованих під час протестів. Також, організаторами було запропоновано долучити до цієї акції авторитетних у своїх кругах людей – із політиків, аналітиків, політологів, інших відомих особистостей, які б керували групами із цієї організації аби таким чином популяризувати цей рух. Організаторами протестного руху були очільники таких соціальних інституцій, як “Народний сход”, “За свободу”, правозахисний центр “Вясна”, через який і поступали кошти до мітингувальників. Таким чином, ми знову маємо справу з соціальними інституціями, які організовували протест у Республіці Білорусь.

Наприкінці липня “Революція через соцмережу” прийняла організовану форму і почала структуруватися – було створено автономні групи опору, такі собі міні-організації, до складу яких входило від 3 до 20 учасників. І таким чином Акція мовчазного протесту трансформувалась у соціальну інституцію.

Ще одна акція протесту, яку можна також відзначити, відбулася у 2017 році і пройшла під назвою “Марш дармоїдів”. Організовано цей протест було з приводу нового закону, який передбачав податок за ухилення від роботи – за дармоїдство. Очільниками акції були, знову-таки, політичні діячі, кандидати в президенти Статкевич, Северинець та інші. Їх керування прослідковується і на акціях до і після – таким чином, виражається бажання деяких людей із вищого прошарку населення мати владу у своїх руках. Адже, зібрано на протест було людей, які були «дармоїдами», тобто людей, які можуть, але не бажають працювати, а, як відомо, такі люди здебільшого є неблагонадійними та неблагополучними, із низьких прошарків суспільства, а значить, неосвіченими, якими досить легко керувати.

До основної причини збору додали також і інші протести, зокрема, проти підвищення пенсійного віку, зниження доходів, підвищення оплати за комунальні послуги, і за вільні вибори президента. Крім дармоїдів до акції долучились представники анархістського руху. Почалися затримання з боку правоохоронців на декількох площах Мінська. А згодом, з’явилися і ще інші причини протесту – проти дідівщини та насилля у армії, за підвищення заробітної платні, пенсій і так далі, з метою долучити до акції якомога більше зацікавлених людей.

На реакцію президента Лукашенко не довелося довго очікувати. Він повідомив, що буде вести діалог з протестувальниками, організує місця в місті, де б можна було збиратись, призначить відповідальну особу, яка буде вислуховувати вимоги народу, а також забороняє чіпати протестувальників, але вважає, що з їх гурту треба «виколупувати» провокаторів, які і повинні відповідати по всій строгості закону.

Таким чином, ця акція протесту не отримала широкого розповсюдження і не трансформувалась в соціальну інституцію, хоча й була організована головами інших політичних угруповань, тобто соціальних інституцій.

Ну і, звісно, не можна оминати і акцію протесту у 2020-2021 роках з приводу результатів чергових президентських виборів (Menon, 2020). Причинами виникнення протестного руху були незадоволення певної групи населення результатами виборів, на яких перемогу одержав, як завжди, олександр лукашенко, що викликало у багатьох запитання (Победительницей выборов стала..., 2021). Організаторами акції виступила опозиція. Але цього разу їх сторону підтримали країни Євросоюзу. Тож акція була масштабною і охопила велику кількість населених пунктів Республіки Білорусь. Крім того, прийняли участь чимала кількість підприємств, які призупинили роботу в знак протесту, тобто почалися страйки і багато підприємств зупинило свою роботу. Реакція з боку уряду була більш ніж жорсткою – правоохоронці масово затримували бунтарів, проводилось блокування інтернету для запобігання розповсюдження протесту через соцмережі та за допомогою ЗМІ. Акція набула загальнонародного масштабу і призвела до політичної кризи у країні (В центре Минска..., 2020).

Цей протест ініціював створення соціальної інституції – нової політичної партії “Демократический союз”. Таким чином можна говорити про трансформування і цього протесту в соціальну інституцію.

2.3 Висновки до Розділу 2

Отже, в цьому розділі 2 ми розглянули, яким чином зароджується протест, які етапи проходять у суспільстві перед тим як невдоволення перетвориться у протест. Крім того, було розглянути, що під час самого протесту людина як така перестає існувати, вона стає частиною спільного організму, сприймає спільні (чужі) інтереси та простіше піддається певному контролю.

Також під час аналізу протестів на території Республіки Білорусь, було з'ясовано, що кожен із цих заходів, не будучи сам по собі соціальною

інституцією, був організований і проводився очільниками різних соціальних інституцій та підтримувався такою соціальною інституцією, як опозиція білоруського уряду.

Самі ж протести у Республіці Білорусь були, як правило, викликані економічними чинниками й незадоволеністю політичною системою (в першу чергу “обраним” президентом). Проте не дивлячись на велику кількість протестів, не дуже великі часові проміжки між ними та підтримку з боку впливових людей, ці протести мали один наслідок – занепад, зменшення учасників та втручання правоохоронців у пришвидшення цього занепаду.

Самі ж протестувальники в більшій мірі залишилися ні з чим під час цих усіх подій. Хоч, наприклад після того як до “Маршу дармоїдів” приєдналися інші групи населення зі своїми проблемами, Лукашенко заявив про готовність піти на поступки (у своїй манері з пошуком провокаторів, яких треба покарати), але в реальності все закінчилося на словах. Тому і в цьому випадку бажаних змін протестувальники не змогли досягти.

РОЗДІЛ 3. Практичний аналіз протесту в Республіці Білорусь 2020-2021 років

В попередньому розділі ми розглянули те, які були протести у Республіці Білорусь за часів її незалежності, і побіжно згадали події 2020-2021 років. В цьому ж розділі проаналізуємо ці події більш детально, а також проведемо емпіричний аналіз ставлення до нього білорусів, причин та наслідків тих подій.

Аналіз буде проведений завдяки масивам даних Chatham House (2021), інституту, який протягом 2020-2021 років провів 6 хвиль дослідження (інтернет-опитування), що стосувалися останнього протесту у Республіці Білорусь. Саме на основі цих даних і буде побудований аналіз. Проте про все по порядку.

3.1 Протест у Республіці Білорусь 2020-2021 років

Події 2020-2021 років в Республіці Білорусь сколихнули не лише країну, а й тим чи іншим способом всю Європу. Для розгляду цих подій можемо пригадати схему, за якою суспільство від невдоволення переходить до протесту.

Отже, для початку в суспільстві є невдоволення через певні причини. Незадоволені у суспільстві будуть майже завжди, тому це звична справа. У нашому випадку ми можемо пригадати минулий розділ, а саме скільки протестів у тій чи іншій формі були в країні, а головне одну із основних причин цих протестів – це режим Лукашенка. Люди просто втомилися від його правління, поведінки. На основі цього в країні було невдоволення та певне бажання змін.

У напруженість це переросло вже ближче до виборів президента, оскільки почалися арешти опозиційних кандидатів, які мали підтримку народу. При чому народ в якийсь момент був готовий голосувати за будь-якого кандидата, аби лише не за Лукашенка. Тому діючий режим прибрав декількох конкурентів Лукашенка. Разом із цим, соціально-економічне становище в країні за останні роки лише йшло донизу. Крім того, останній до досліджуваних подій протест – “Марш дармоїдів” – в один момент пробудив різні “болючі нарости” для людей в країні. Також до наростання напруженості можна віднести і політику Лукашенка з приводу COVID-19. В країні не те що не був запроваджений

карантин, там в цілому діючий президент насміхався над хворобою, вважав що це все вигадки і ніякої небезпеки від COVID-19 немає. Останнє згадано не просто так, оскільки у світі був яскравий приклад того, як люди реагували на пасивну політику уряду щодо COVID-19: в Бразилії Президент Болсонару також знецінював небезпеку через цю хворобу, що в один момент вилилося у протести на вулицях країни із закликами не просто закупити ліки, визнати вакцинацію і так далі, а із закликами до імпічменту Болсонару. Але у жителів Бразилії хоча б був доступ до статистики хворих-загиблих від COVID-19 (не буду говорити з приводу того, наскільки це було об'єктивно, проте Бразилія була на верхніх місцях у світових анти-топах по COVID-19). Натомість жителі Республіки Білорусь не мали у відкритому доступі навіть цієї інформації.

Ці всі чинники накладалися один на одного і призвели до наростання напруженості в суспільстві. Проте не було ніякого “вибуху” для початку протесту (навіть ситуація із COVID-19 не вилилася у бразильський варіант). У людей на той час була надія на нові вибори. І хоч опозиційних кандидатів заарештовували, проте для режиму Лукашенко все одно знайшовся суперник, а точніше суперниця – Світлана Тихановська. Лукашенко своїми висловами не сприймав її як конкурента, оскільки у неї не було політичного досвіду і, на його думку, жінка не стане президентом Республіки Білорусь. С. Тихановська – дружина опозиційного кандидата, якого не допустив до виборів діючий режим. І хоч у неї не було досвіду, проте для народу вона була як надія на нову Республіку Білорусь. Проте за результатами виборів перемога була оголошена Лукашенку. При чому це було зроблено із великим відривом від Тихановської. Ось і народився тригер для початку протесту – у людей забрали надію на зміни, показали що їхній голоси нічого не варті, і вони просто приречені жити із цим режимом. Так і почався протест.

Взагалі початком протестів у Республіці Білорусь прийнято вважати ще збори у травні, які організував Сергій Тихановський на підтримку кандидатури своєї дружини. Потім були ще несанкціоновані акції (наприклад, через арешт Бабарико), які були розігнані ОМОНОм. Тому можна сказати, що результати

виборів стали остаточним тригером, проте самі вибори і події навколо них вже почали активізовувати протестний настрій населення.

Вже 9 серпня, після результатів екзит-полів, люди почали виходити на протест. У відповідь на це уряд обмежив доступ до інтернету, задіяв ОМОН проти протестувальників, при чому це був дуже силовий варіант розгону: використовувалися навіть гумові кулі вже на самому початку протестів, які починалися мирно (з боку протестувальників). Такі агресивні дії можна пояснити саме кількістю протестувальників. Важко оцінити точну кількість громадян, проте той факт, що за 1 день заарештували близько 3000 протестувальників, говорить про масовість цього протесту.

Далі люди продовжували виходити на протест, почалися страйки на багатьох підприємствах. Лукашенко зустрівся з реальним опором, і почав звинувачувати у цьому всьому "наркоманів", європейців, польський уряд і будь-кого, окрім себе.

В перші дні силовики відкривали вогонь на ураження. Хоч влада офіційно не визнала загиблих серед протестувальників, проте на 17 серпня правозахисна організація "Звяно" опублікувала звіт, в якому була мова про як мінімум 5 осіб вбитими і 7 осіб у критичному стані (Праваабаронцы: Падчас вулічных..., 2020).

ЄС підтримував протестувальників – відкрито говорив про чесні вибори, і багато країн не визнали результатів виборів 2020 року у Республіці Білорусь. С. Тихановській, в свою чергу, в один момент довелося покинути країну через загрозу безпеки з боку уряду.

Хоч самі протести, якщо брати їхній початок із травня 2020 року були у активній чи пасивній формі більше року, проте після активних дій у серпні-вересні вони почали спадати. Проводилися різні марші пенсіонерів, жінок, "дворові марші" і так далі. Проте вони вже не були такими масовими (Ситуация в Беларуси..., 2022).

Таким чином, протести 2020-2021 років у Республіці Білорусь можна назвати найбільш масовими в цій країні, які в своїй активній фазі переросли мало не у "війну" між протестувальниками і правоохоронцями. Подавлення

активності було жорстоким з боку влади, що у більшій мірі вплинуло на поразку протестувальників.

Надалі ці всі події розглянемо на конкретних даних.

3.2 Емпіричний розгляд протесту в Республіці Білорусь

Отже, емпірична частина роботи проведена на базі даних Chatham House, британського інституту міжнародних відносин. Організація займається аналізом актуальних міжнародних подій та сприяє розумінню основних міжнародних питань.

Протягом 2020-2021 років Chatham House провели 6 хвиль опитування в Республіці Білорусь задля того, щоб виявити настрої населення, причини протестів 2020-2021 років тощо. Ці дослідження проводилися методом опитування, а саме методом Computer Assisted Web Interview (CAWI), тобто це було опитування користувачів інтернету. За різними джерелами лише 75-82% населення Республіки Білорусь є користувачами інтернету. Проте навіть із таким відсотком, користувачі інтернету в більшій мірі – це більш економічно та соціально активна частина населення.

Склад вибірок відповідав загальній структурі міського населення Республіки Білорусь за статтю, віком та розміром міста проживання респондентів. Самі хвилі мали наступні вибірки: 1 хвиля (вересень 2020 року) – 899 респондентів, 2 хвиля (листопад 2020) – 864, 3 хвиля (січень 2021) – 926, 4 хвиля (квітень 2021) – 937, 5 хвиля (липень-серпень 2021) – 794, 6 хвиля (листопад 2021) – 767.

Важливо сказати про момент, про який згадує сама організація: дані цих досліджень потрібно розглядати через той факт, що незважаючи на те, що вибірка була зважена, щоб точно відображати структуру білоруського суспільства, є вірогідність, що підтримка Лукашенка та його політики може бути трохи вищою, ніж показало це дослідження, оскільки прихильники можуть бути серед менш соціально та економічно активного населення.

Самі дані та результати аналізу в роботі я буду подавати там, де це можливо у вигляді графіків, оскільки в деяких випадках це буде показ в динаміці і таким чином буде легше їх зрозуміти.

Отже, першим чином можна пригадати що було сказано про протести в Республіці Білорусь раніше, а саме згадати про те, що протести, як правило, із часом занепадають. Тому пропоную перевірити це щодо протесту 2020-2021 року, а також пропоную перевірити з чим це може бути пов'язано.

В дослідженні в усіх зазначених хвилях було запитання: “Як Ви відноситеся до акцій протесту проти діючої влади?” (усі питання тут я зазначаю у перекладі на українську). Відповідно до цього маємо наступну картину (рис.1):

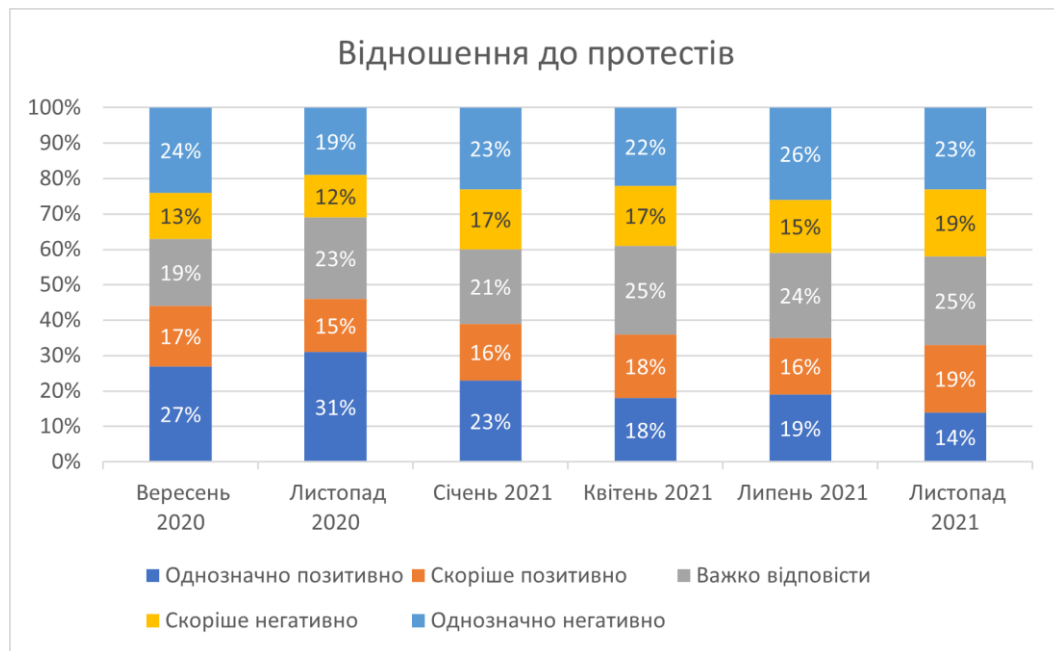

Рис. 1. Як Ви відноситеся до акцій протесту проти діючої влади?

Джерело: Chatham House

Виходячи із цих даних, ми бачимо, що кількість тих, хто однозначно підтримує протести, впала за рік, при чому майже в 2 рази (з 27% до 14%). Якщо брати загалом тих, хто «за» протести (і однозначно і скоріше), то тут теж йде падіння з 44% до 33%. Частка тих, хто негативно ставиться до протестів, загалом

виросла, проте не дуже сильно (+5 в.п.) – із 37% до 42%. Натомість на 6 в.п. виросла частка тих, хто обрав нейтральну позицію.

Таким чином, можна припустити, що відкрита агресивно-силова боротьба уряду проти протестувальників привела до того, що люди бояться виказувати свою позицію. Хоч це і онлайн опитування від міжнародної організації, проте навряд чи люди можуть точно відчувати себе у безпеці в країні, тому це може пояснити збільшення саме нейтральної позиції щодо протестів.

Далі якраз перевіримо почуття безпеки в країні. У дослідженні є питання “Наскільки ви згодні чи не згодні з наступними твердженнями? – Я відчуваюся у безпеці в Білорусі”. На жаль ці дані присутні тільки в 4-6 хвилях, проте якраз після активних протестів цікаво подивитися на картину. Отже, маємо наступну динаміку (рис.2):

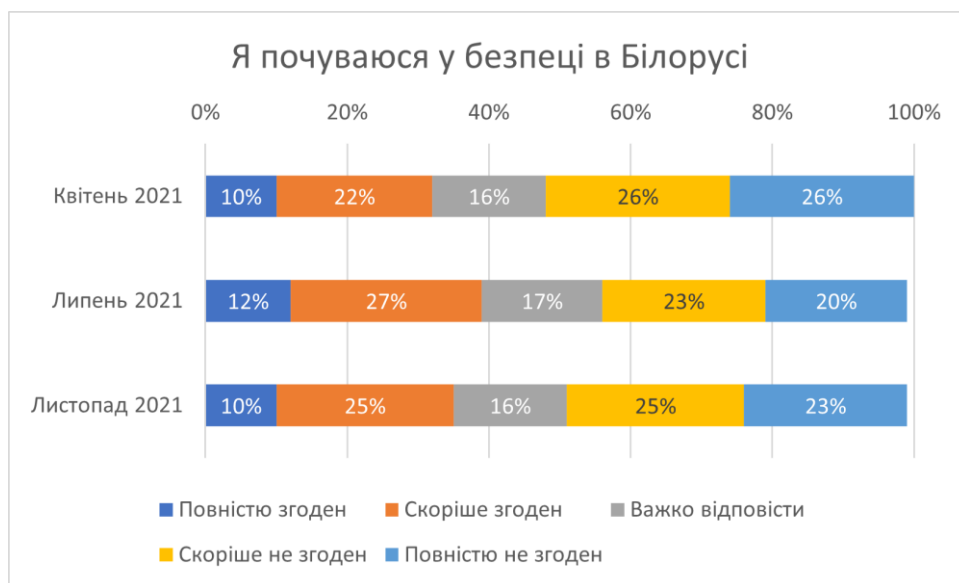

Рис. 2. Наскільки ви згодні чи не згодні з наступними твердженнями? – Я відчуваюся у безпеці в Білорусі

Джерело: Chatham House

З цих даних ми бачимо, що в усіх 3 хвилях менше половини людей відчувається безпечно в цілому (32%, 39%, 35%). При чому саме частка тих, хто не відчувається безпечно найбільша (52%, 43%, 48%), отже, немає перекосу до “нейтральних” осіб.

Тепер нам потрібно перевірити чи справді є зв'язок між двома зазначеними вище показниками. Для цього використовуємо коефіцієнт кореляції. Оскільки питання про безпеку у нас присутнє лише у 3 хвилях, то перевіряти будемо саме їх (заодно дізнаємося чи відбулися якісь зміни із часом). Отримані дані представлені в Додатку А.

Згідно отриманих результатів, бачимо що в усіх 3 випадках присутній зв'язок (кореляція значуща більш, ніж на рівні 0,5). Таким чином, ми бачимо що зв'язок справді є. Проте це не все. Наш зв'язок негативний в цьому випадку, тобто у нас присутня негативна кореляція. На основі цього ми робимо висновок: ті хто ставляться позитивно до протестів, відчувають себе в меншій безпеці і навпаки. Таким чином, ми справді можемо підтвердити, що зниження позитивного показнику відношення до протестів пов'язано із тим, чи почувують себе люди безпечно в країні.

Крім цього, можемо скористатися питанням, як присутнє у 3 хвили дослідження. Воно звучить наступним чином: “Яких саме вірогідних наслідків зміни влади Ви боїтеся?”. Це важливий момент, оскільки він може показати чому ще одну причини спадання прихильності до протестів (Salnikova & Yemelianova, 2021). Самі протести мали на меті змінити політичну систему країни, тому це вагомий момент – подивитися чого люди могли боятися через цю зміну (все таки хоч народ і втомився від лукашенка, проте зміна режиму, який 30 років при владі, це завжди невідомість; а невідомість лякає людей).

Самі дані показали наступне (рис.3):

Рис. 3. Яких саме вірогідних наслідків зміни влади Ви боїтеся?

Джерело: Chatham House

Згідно даних бачимо, що з великим відривом найбільший страх людей пов'язаний із падінням зарплатні та пенсій, - тобто економічний фактор є найбільш хвилюючим для населення. Люди втомлені політичною системою і хочуть її змінити, проте економічні проблеми, з якими може зіткнутися звичайний громадянин країни після зміни цієї системи, лякає людей.

Тепер можна поставити питання – хто підтримує протести, що це за люди. Для початку можемо використати запитання, яке вже розглядали: “Як Ви відноситеся до акцій протесту проти діючої влади?”. На жаль 1 хвиля не дає можливості самому багато аналізувати масив, тому почнемо відразу з 2 хвилі, в масиві якої немає прямого питання щодо участі в протесті, тому і використаємо питання, яке згадано вище. Для соціально-демографічних характеристик використані наступні питання: “Вкажіть будь ласка Вашу стать?”, “Вкажіть будь ласка Ваш вік?”, “Яке із тверджень найкраще характеризує фінансове положення Вашої родини?”, “Ваш рівень освіти?”, “Ваш основний рід занять зараз?”, “Який у Вас сімейний стан?” і “Який розмір населеного пункту, в якому Ви проживаєте?”. Усі обрахунки в SPSS, що проводилися мною самостійно, можна буде переглянути у додатках. У цьому випадку із даними можна ознайомитися в Додатку Б. Я не буду розписувати загальну картину по кожній із хвиль щодо соціально-демографічного блоку прихильників протесту, лише буде підведений загальний портрет такої особи.

Отже, для 2 хвилі прихильник протесту виглядає наступним чином – **чоловік** (хоча загалом різниця мінімальна, оскільки серед тих, хто загалом підтримує 52% чоловіків і 48% жінок) у віці **55+ років** (це цікаво, саме ця вікова категорія має частку 38% серед тих, хто взагалі підтримує, що можна сказати про втомленість старшого покоління від режиму Лукашенка, особливо враховуючи що частка тих, хто підтримує протести у віці 18-24, становить лише 6%), що оцінює своє **фінансове становище як середнє** (серед прихильників було 47%

тих, хто оцінив фінансове становище як “Є можливість їжу та одяг, але придбати телевізор, холодильник чи пральну машину складно”), має вищу освіту або науковий ступінь (60% прихильників протесту), працює повний робочий день (52%), перебуває у шлюбі (68%) та проживає у Мінську або іншому місті, що є обласним центром (34% та 27% відповідно).

Для 3 хвили я використав усі ті ж самі питання, що і в попередньому випадку. Самі дані присутні в Додатку В. За результатами цієї хвили портрет прихильника протесту виглядає наступним чином: чоловік (53%) у віці 55+ (39%), що оцінює своє фінансове становище як середнє (48% для такого ж показнику “недоїдайки” як і в 2 хвили), має вищу освіту або науковий ступінь (65%), працює повний робочий день (53%), перебуває у шлюбі (67%) та проживає у Мінську або іншому місті, що є обласним центром (34% та 27% відповідно).

Бачимо, що по суті показники збігаються, лише трохи відрізняються у своїй частці. Для наступних 4, 5 і 6 хвиль також був проведений такий самий аналіз з використанням тих самих питань (відповідно Додатки Г, Д, Е), щоб подивитися чи будуть хоч в якійсь хвили зміни чи хоча б одна зміна.

В 4 хвили найбільша частка прихильників тепер представляла осіб із професійно-технічною чи середньою спеціальною освітою (44%). Проте це можна пояснити зміною шкали – якщо раніше було 5 показників (професійно-технічна та середня спеціальна розглядалися окремо), то тепер стало 3 (об’єднався також показник неповної та повної вищої освіти, який в 4 хвили становить – 41%). Через такі зміни змістився і показник прихильника протесту, але різниця щодо тих хто був раніше, невелика. Враховуючи це все, не можна сказати, що це якась суттєва зміна, яку варто більш детально проаналізувати чи зупинятися на ній.

З приводу інших характеристик, то вони всі співпадали як і в 2 та 3 хвили. Щодо освіти, то в 5 хвили не дивлячись на об’єднання знову більша частка була серед тих, у кого вища освіта (або неповна вища чи науковий ступінь), а у 6 хвили

знову ситуація як у 4. Проте знову ж таки це багато в чому пов'язано із об'єднанням в одну характеристику.

Отже, таким чином ми отримали “портрет” прихильника протесту: чоловік, 55+ років, середній дохід, працюючий та у шлюбі, з вищою освітою, проживає у великому місті.

Далі я б хотів використати такий показник як інституційна довіра, який є показником ставлення до влади, зокрема Білорусі (Мурадян, Сальникова, Титаренко, Широканова, 2014). Розгляд довіри до різних інституцій пов'язаний з тим, що бажання змінити правлячий режим і є проявленням ставлення до владних структур. Перевіривши довіру, ми зможемо побачити чи присутнє чітке відокремлення державних інституцій від недержавних. Для цього використаємо дані із 3 по 6 хвили, в яких присутнє питання “Наскільки Ви довіряєте тим чи іншим організаціям чи інститутам, що перелічені нижче?”. Для того, щоб ідентифікувати довіру до різних організацій та інститутів, я використаю факторний аналіз (ФА), але перед цим, щоб розуміти доцільність його використання, я проведу кореляційний аналіз (КА).

Отже, почнемо із хвили 3. Результати кореляційного аналізу для цієї хвили представлені в Додатку Є. Якщо коротко, то в більшості випадків кореляція значуща більше ніж на рівні 0,5, а отже, ми можемо це використати для ФА.

У факторному аналізі велику роль відіграють дані (масив), на яких буде проводитися аналіз. Тому перед безпосереднім проведенням факторного аналізу були використані критерії Кайзера-Меєра-Олкіна та Бартлета, щоб підтвердити придатність даних. Додаток Ж демонструє результати в цьому напрямку (і факторного аналізу для цієї хвили в цілому). Отже, критерій Кайзера-Меєра-Олкіна становить 0,969, що говорить про безумовну адекватність даних. Підтверджує це і показник Бартлета. Тому використання факторного аналізу на даних 3 хвили цілком доречне.

Був використаний факторний аналіз із варімаксом. Згідно них ми отримали 3 компоненти факторів. Ці компоненти та їхні фактори можна представити наступною таблицею:

Результати ФА для показників довіри до інституцій, 3 хвиля

Фактор 1	Армія, державні ЗМІ, Конституційний Суд, місцеві органи влади, міліція, податкова, парламент, органи держбезпеки, офіційні профсоюзи, ЦВК, Президент, Рада Міністрів, судові органи
Фактор 2	Недержавні ЗМІ, незалежні профсоюзи, Координаційний штаб, штаб Світлани Тихановської, Національне Антикризове керівництво, штаб Віктора Бабарико
Фактор 3	Православна церква, католицька церква, протестантська церква

Вийшли справді цікаві результати. Ми отримали 3 фактори, які досить легко можна назвати – державний, незалежний та релігійний. Не виникло такої ситуації, коли, наприклад, довіра до парламенту залежна із довірою до недержавних ЗМІ. Цікаво, що інститут Церкви для людей йде окремо від державного та недержавного, хоча ми можемо пригадати, що під час деяких протестів ходу в Республіці Білорусь очолювали священники. Проте на даний момент релігійний фактор діє як щось окреме.

Далі цікаво порівняти чи будуть такі самі групи факторів утворені при аналізі інших хвиль. Отже, переходимо до 4 хвилі. Дивимосся спочатку на кореляцію (Додаток 3). Тут також у більшості випадків бачимо значущість більше 0,5. Проблеми тут виникли зі змінною “довіра до податкових органів” у якої значущість всюди дорівнює 0. Це пояснюється банальною відсутністю хоч якихось відповідей (показників) по цій змінній. Тому вона відкинута і далі ми можемо використати факторний аналіз.

Критерії Кайзера-Меєра-Олкіна та Бартлета (Додаток И) знову дають можливість говорити про безумовну адекватність даних для аналізу. Ми знову отримуємо 3 компоненти (Додаток И):

Результати ФА для показників довіри до інституцій, 4 хвиля

Фактор 1	Армія, державні ЗМІ, Конституційний Суд, місцеві органи влади, міліція, парламент, органи держбезпеки, офіційні профсоюзи, ЦВК, Президент, Рада Міністрів, судові органи
Фактор 2	Недержавні ЗМІ, незалежні профсоюзи, Координаційний штаб, штаб Світлани Тихановської, Національне Антикризове керівництво, штаб Віктора Бабарико
Фактор 3	Православна церква, католицька церква, протестантська церква

Як бачимо, змін у факторах немає, у людей все ще присутня яскраво виражена дихотомія – державне і недержавне.

Для 5 хвили проводимо всі ті ж самі маніпуляції. Кореляція (Додаток І) у більшості випадків знову значуща і немає таких відхилень як у 4 хвили із “довірою до податкових органів”. Критерії Кайзера-Меєра-Олкіна та Бартлета (Додаток Й) уможливають проведення факторного аналізу, який виокремлює 3 компоненти:

Табл. 3

Результати ФА для показників довіри до інституцій, 5 хвиля

Фактор 1	Адміністрація підприємства, армія, державні ЗМІ, Конституційний Суд, місцеві органи влади, міліція, податкова, парламент, органи держбезпеки, офіційні профсоюзи, ЦВК, Президент, Рада Міністрів, судові органи, Рада Безпеки Білорусі
Фактор 2	Недержавні ЗМІ, незалежні профсоюзи, Координаційний штаб, штаб Світлани Тихановської, Національне Антикризове керівництво, штаб Віктора Бабарико, фонд BYSOL
Фактор 3	Православна церква, католицька церква, протестантська церква

Тут по суті теж картина не змінилася. Для людей довіра до адміністрації підприємств, на яких вони працюють, відноситься до державного фактору. На жаль, немає даних щодо довіри до колег, було б цікаво, як вони розмежовують цей момент. Щодо адміністрації підприємств, то схоже на те, що для населення представники адміністрації є наближеними тим чи іншим чином до державних структур. Тут знову таки, на жаль, немає розмежування щодо яких підприємств

(державних, приватних) йде мова. В усьому іншому не виникає питань щодо розпорошення на державні та недержавні структури.

І на останок 6 хвиля. Кореляція (Додаток К) знову таки демонструє дані, що можна використовувати надалі для факторного аналізу. Критерії Кайзера-Меєра-Олкіна та Бартлета (Додаток Л) підтверджують готовність даних до факторного аналізу. Аналіз дає нам наші 3 компоненти та має наступний вигляд:

Табл. 4

Результати ФА для показників довіри до інституцій, 6 хвиля

Фактор 1	Армія, державні ЗМІ, Конституційний Суд, місцеві органи влади, міліція, податкова, парламент, органи держбезпеки, офіційні профсоюзи, ЦВК, Президент, Рада Міністрів, судові органи, Рада Безпеки Білорусі
Фактор 2	Недержавні ЗМІ, незалежні профсоюзи, Координаційний штаб, штаб Світлани Тихановської, Національне Антикризове керівництво, штаб Віктора Бабарико, незалежні правозахисні організації, фонд BYSOL, Вурол
Фактор 3	Православна церква, католицька церква, протестантська церква

Таким чином, усі хвилі продемонстрували схожі показники майже по всім досліджуваним темам. З приводу довіри, то я обрав саме цей показник для факторного аналізу, щоб перевірити чи буде для людей реальним розподіл на довіру до державних органів та недержавних (або ж будуть певні перетинання). Оскільки поділ був досить яскравим в усіх випадках, то можна констатувати що чинник довіри є вагомим при протестах – можна пригадати, що вище вже згадувалося незадоволення політичною системою країни як один із чинників напруження в країні.

3.3 Висновок до Розділу 3

Отже, основною задачею цього розділу було розкрити протест 2020-2021 років у Білорусі, а саме розглянути причини його виникнення, реакцію населення тощо. В практичному плані для цього були використані дані дослідження Chatham House, а саме: 6 хвиль даних щодо подій у Республіці Білорусь.

Завдяки проведеній роботі було визначено, що прихильність до протесту з часом спала у населення, хоч сам протест на початкових етапах був дуже активним. В цьому плані є паралелі з усіма попередніми протестами у Республіці Білорусь, які також з часом затухали, так і не досягнувши бажаних результатів. Щодо протесту 2020-2021 року, то тут унаслідок проведеного аналізу за даними Chatham House можемо ідентифікувати дві причини такого завершення протесту. Перша пов'язана із тим, що білоруси бояться за свою безпеку (що можна зрозуміти, враховуючи яким чином на протести у цій країні реагують правоохоронці). Інший момент пов'язаний з тим, що білоруси бояться отримати тяжкі економічні наслідки для себе після повалення режиму Лукашенка. Зміна 30-річного режиму веде до невідомості, а вона у свою чергу лякає. Ці чинники призвели до поступового “занепаду” протесту.

Щодо причин виникнення протесту, то аналіз показав недовіру населення до державних органів, причому у населення є чітко розподілене відношення до державних та недержавних органів влади. Цей момент співпадає із думкою, яка була виражена раніше щодо невдоволення людьми політичною системою держави, через що і відбувалися попередні протести, та відповідно останній, дані по якому і досліджувалися.

ВИСНОВКИ

У своїй роботі я спробував проаналізувати таке явище як протест. Задля досягнення мети моєї роботи – вивчення й виокремлення чинників, які впливають на відношення до протестів, його перебіг, а також вивчення й визначення процесу формування протесту як такого, – було поставлено і виконано ряд завдань, за якими отримано наступні висновки.

Для трактування поняття «протест» були розглянуті різні терміни, які зустрічаються разом із ним, а саме протестний рух, протестна поведінка, протестна дія та протестна діяльність. На основі розгляду цих термінів, були визначені ключова різниця по кожному із них, та коректне трактування. Внаслідок трактування різних понять, що використовуються поруч із поняттям «протесту», було виявлено, що можна використовувати поняття «протестний рух», оскільки його можна трактувати як колективну спробу групи людей змінити державну політику. Це якнайбільш широке поняття найкраще підходить для подальшого використання.

З-поміж розглянутих видів протесту (політичний, соціальний та культурний), надано перевагу соціальному протесту як формі боротьби із існуючими в суспільстві соціальними проблемами, та такому, який, як правило, перетікає з часом у політичний протест. Крім того, для протестів у Республіці Білорусь спочатку був характерний саме соціальний протест, через соціально-економічні проблеми з якими зіткнулося населення. В подальшому вони переростали у політичні протести; політична складова білоруських протестів чітко проглядається у випадку останнього протесту в Республіці Білорусь.

Також в роботі розглянуто різні теоретичні напрямки вивчення протестів в соціології, зокрема це такі теоретичні концепції як: концепція колективної поведінки, концепція мобілізації ресурсів та концепція відносної депривації. В цілому розгляд допоміг наочно усвідомити складність протесту як суспільного явища, а також розуміння, що в певних випадках ці теоретичні напрацювання можна поєднувати для більш розгорнутого аналізу. Крім того, на основі розгляду для аналізу протесту у Республіці Білорусь була використана теорія відносної

депривації, суть якої полягає в тому, що політичний порядок в країні підтримується в тій мірі, в якій населення забезпечене засобами, що дають можливість їм працювати для досягнення власної мети. В ситуації із протестом у Республіці Білорусь якраз і розглянуто, що з часом соціально-економічні проблеми, неможливість людей задовільнити свої потреби та цілі призвели до невдоволення політичним порядком в країні та бажанням його змінити.

На основі теоретично-методологічних підходів і конкретних прикладів протестів, зокрема в Україні, Грузії та в арабських країнах, була виокремлено наступну схему утворення протесту:

Невдоволеність → Напруженість → Тригер → Протест

Така виділена схема в подальшому дала змогу зорієнтуватися при детальному дослідженні протесту в 2020-2021 роках в Республіці Білорусь. Розгляд і аналіз різних випадків протестів у Республіці Білорусь уможливив узагальнення причин виникнення цих протестів та їхніх наслідків. Причини, які виникали, мали соціальний характер від самого початку, проте з часом перетікали у політичний, що найяскравіше і вилилося у 2020 році. До наслідків протестів можна віднести їхню інституціоналізацію, яка ставалася з часом. Крім того, самі протести з часом (раніше чи пізніше) затихали, без досягнення протестувальниками поставлених цілей. Послугуючись отриманими у попередніх розділах висновками та на основі емпіричного дослідження, проведеного Chatham House упродовж 2020-2021 років і аналізованого мною з використанням програми SPSS на масивах 6-ти хвиль, був досліджений центральний для роботи протест у Білорусі.

На основі цього дослідження можна прийти до таких висновків:

- Протести в Республіці Білорусь стихають з часом, при чому зменшилася кількість прихильників навіть під час останнього, дуже активного, протесту. При чому це відбувається без виконання з боку уряду вимог протестувальників. Як правило, головною рисою зупинки протестів у Республіці Білорусь є застосування сили з боку правоохоронців, через що білоруси не можуть почуватися безпечно у своїй країні. На додаток до цього, у білорусів

присутній страх зіткнутися із економічними проблемами в житті в разі доведення протесту до кінця. Тобто, велика частка населення боїться, що зміна політичної системи, ціллію чого є протести, призведе до подальшого зменшення зарплатні та пенсій, що також відсторонює людей від продовження протестів;

- Головна причина, яка є для білорусів стимулом все-таки виходити на протести в різні роки, – це невдоволення політичною системою країни. Це стосується і протесту 2020-2021 років. Структура довіри до різних інститутів показує, що населення має дуже чіткий поділ довіри щодо державних та недержавних установ. Оскільки були проаналізовані і попередні випадки протестів у країні, то можемо на їх основі справді констатувати, що усі чинники попередніх протестів переросли в єдиний політичний чинник – бажання зміни системи. Саме це і демонструє структура довіри до державних / недержавних інститутів.

Отже, в результаті вивчення протестів були проаналізовані різні його тлумачення, теоретичні напрацювання в рамках різних теорій, виділений процес формування протесту, розглянути різні приклади протесту для виконання цих цілей. В ході виконання роботи також детально були розглянуті протести в Республіці Білорусь, особливої уваги надано подіям 2020-2021 років.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арон, Р. (2000). *Мир і війна між націями*. Київ: МП „Юніверс”, С. 179, 180.
2. Бергер, П. (2004). *Що таке інституція? Випадок мови*. Пер. Ю. Яремко. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>
3. Берестова, Г. І. (2015). *Теоретичні підходи до суспільних рухів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, С. 44-48.
<http://enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/13638/Beresova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. В Беларусі возросло давление на активистов Интернета (2012). УНИАН. <http://www.unian.net/world/641208-v-belarusi-vozroslo-davlenie-na-aktivistov-interneta.html>
5. В центре Минска выстроилась цепь солидарности: акция длилась более шести часов (2020). TUT.by. <https://news.tut.by/elections/689398.html>
6. Вахула, Б. Я. (2015). Соціальні медіа як механізм протестної мобілізації в сучасному українському суспільстві. *Український соціум*. 52(1), 34-43. https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/01/34-43__no-1__vol-52__2015__UKR.pdf
7. Вербицька, Г. А. (2019). *Роль соціальних комунікацій у процесі демократизації арабського світу (на прикладі подій «арабської весни»*). <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/42nov2019/75.pdf>
8. Воробйова, Т. Л. (2016). Етапи політичного протестного руху в незалежній Україні. *Актуальні проблеми політики*. Випуск 58, С. 167-179. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8867/Vorobyova%20APP_58-17.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Гончарук-Чолач, Т. В., Джугла, Н.В. (2018). *Політична соціологія: навчальний посібник*. Тернопіль: Видавничополіграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 250 с.

10. Груєва, О. В. (2018). Політичний акціонізм: поняття, форми, досвід використання у політичному процесі. *Політичне життя*, №1, С. 20-25. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5917/5946>
11. Гуменюк, Л. (2013). *Соціальна конфліктологія*. <https://cutt.ly/sHg0IGj>
12. Дмитренко, С. П. (2015). Політичний протест: теоретичні засади дослідження поняття. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, №22, С. 64-69. http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22633/Nchnpu_022_2015_17_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. Дюверже, М. (1970). *Политические институты и конституционное право*. Paris : Presses universitaires de France, С. 644.
14. Казначеев, П. Ф. (1998). Машина времени работает против Лукашенко. *Демократический выбор* (газета), апрель 1998.
15. Камінська, Л. Ф. (2010). Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. *Соціологія*. https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/visn2010_1-2_91.pdf
16. Кармазіна, М., Шурбована, О. (2006). „Інститут” та „інституція”: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*, С. 10-19.
17. Маховский, А. (1996). «Чернобыльский шлях» преградили ценой жестоких столкновений. *Белорусская деловая газета*. 2.05, № 32, С. 1.
18. Метельова, Т. (2015). Протестні рухи як сегмент громадянського суспільства й форма прямої демократії: світові тренди та український досвід. *Віче*, № 4, С. 2-20. <https://veche.kiev.ua/journal/4588/>
19. Москотіна, Р. Ю. (2019). Залученість до акції протесту: слабкі vs сильні соціальні зв'язки. *Український соціум*, С. 23-33.
20. Мурадян, Е., Сальникова, С., Титаренко, Л., Широканова, А. (2014). *Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье*. Вильнюс : ЕГУ, 366 с.
21. Наумкіна, С. М. (2018). Флешмоб як spektakлярний видовищно-ігровий різновид політичного акціонізму. *Вісник Національної академії керівних*

- кадрів культури і мистецтв*, №2, С.71-75.
<http://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/161595>
22. Оверчук, О. В. (2013). Вплив стереотипів на виникнення рухів протесту в Україні. *Актуальні проблеми політики*, №49, С. 95-102.
<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/743/Overchuk%20Vplyv%20stereotypiv%20na%20vynyknennya.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
23. Ошуркевич, Т., Занько, Н. (2020). «Выходили с ощущением надежды». Участники «Площы-2010» вспоминают, как это было. *Onliner*.
<https://people.onliner.by/2020/12/19/uchastniki-ploshchy-2010-vspominayut-kak-eto-bylo>
24. Паламарчук, В. (2011). *Радикальні прояви соціального протесту. Тенденції в Україні. Аналітична доповідь*.
<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/radikalni-proyavi-socialnogo-protestu-tendencii-v-ukraini>
25. Підлісна, А. (2019). *Протести в Грузії: парламентські вибори – 2019*. <http://civildiplomat.com/ru/protesti-v-gruzii-parlamentski-vibori>
26. Победительницей выборов стала Тихановская. Оппозиция выступила с совместным заявлением (2021). *Telegraf.by*
<https://telegraf.by/politika/pobeditelniczej-vyborov-stala-tihanovskaya-oppoziciya-vystupila-s-sovmestnym-zayavleniem/>
27. Праваабаронцы: Падчас вулічных пратэстаў загінулі ня менш за пяць чалавек, сем – у крытычным стане. (2020). *Радыё Свабода*.
<https://www.svaboda.org/a/30788273.html>
28. Резнік, О. (2011). *Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації*. Київ: Інститут соціології НАН України, 336 с.
29. Ситуация в Беларуси после выборов 2020 года (2022). *DW*.
<https://www.dw.com/ru/protesty-v-belarusi/t-54547874>
30. Смелзер, Н. (1994). *Социология*. Пер. под ред. В. А. Ядова. Москва: Феникс, 688 с.

31. Турен, А. (2003). *Повернення дієвця*. Київ: „Альтерпрес”, С. 19.
32. Фрейд, З. (1921). *Психологія мас і аналіз Я людини*. Відень: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
33. Barrie, C. (2021). *Political sociology in a time of protest*. SAGE. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/00113921211024692>
34. Chatham House (2021). British Royal Institute of International Affairs, Available at: <https://www.chathamhouse.org>
35. Goren, P. (2005). Party Identification and Core Political Values. *American Journal of Political Science*. Vol. 49, no. 4, P. 882–8.
36. Le Bon, Gustav (1895). *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. Paris : Édition Félix Alcan. P. 130.
37. McCarthy, J. D., Zald, M. (1988). *Social movements*. Handbook of sociology. CA, Sage Publ., 739 p.
38. Menon, Rajan. (2020). Belarus’s Protests Aren’t Particularly Anti-Putin. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/08/19/belarus-protest-not-anti-russian-putin-interfere/>
39. Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press. P. 698.
40. Oberschall, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Prentice Hall, p. 371.
41. Protest and Agitation (2022). *Sociology Guide*. <https://www.sociologyguide.com/socio-short-notes/view-short-notes.php?id=14>
42. Ratliff, T. N., Hall, L. L. (2014). *Practicing the Art of Dissent: Toward a Typology of Protest Activity in the United States*. SAGE. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160597614537796>.
43. Salnikova, S., Yemeljanova, Yu. (2021). The “fatalism” of Belarusian politics and the “social climate” in the country. *European Journal of Transformation Studies*. Vol. 9, No. 1, pp. 129-151. DOI: 10.5604/01.3001.0015.6896, <https://cutt.ly/RHhwKBJ>

44. Spencer, H. (1898). *The Principles of Sociology*. London : Williams and Norgate.
45. The Encyclopedia Americana: international edition (1998). (in thirty volumes). *Glozier incorporated*, Vol. 15, P. 227.
46. Tilly, Ch. (1978). *From Mobilization to Revolution*. N.Y.: Random House, 289 p.

Додатки

Додаток А

Зв'язок між прихильністю і відчуттям безпеки в хвилях дослідження 4-6 відповідно

Кореляції

		R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	R20 - Насколько вы согласны или не согласны со следующими утверждениями Я чувствую себя в безопасности в Беларуси
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Корреляция Пирсона	1	-.678**
	Знач. (двухсторонняя)		,000
	N	937	937
R20 - Насколько вы согласны или не согласны со следующими утверждениями Я чувствую себя в безопасности в Беларуси	Корреляция Пирсона	-.678**	1
	Знач. (двухсторонняя)	,000	
	N	937	937

** Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

Корреляции

		19 - Я ощущаю себя в безопасности и в Беларуси	R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?
19 - Я ощущаю себя в безопасности в Беларуси	Корреляция Пирсона	1	-.743**
	Знач. (двухсторонняя)		,000
	N	794	794
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Корреляция Пирсона	-.743**	1
	Знач. (двухсторонняя)	,000	
	N	794	794

** Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

Корреляции

		R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Я ощущаю себя в безопасности в Беларуси
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Корреляция Пирсона	1	-,676**
	Знач. (двухсторонняя)		,000
	N	767	767
Я ощущаю себя в безопасности в Беларуси	Корреляция Пирсона	-,676**	1
	Знач. (двухсторонняя)	,000	
	N	767	767

** Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

Додаток Б

Соц.-дем. характеристики прихильників протесту для 2 хвили дослідження

Комбинационная таблица А3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол * АР1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		АР1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
А3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол	Мужской	51	46	70	79	140	386
	Женский	110	48	120	81	120	479
Всего		161	94	190	160	260	865

Комбинационная таблица А4 - Укажите, пожалуйста, ваш возраст * АР1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество	АР1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего	
	Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно		
А4 - Укажите, пожалуйста, ваш возраст	18	1	0	2	3	3	9
	19	0	0	4	0	3	7
	20	3	1	4	1	6	15
	21	0	2	1	1	2	6
	22	4	0	3	3	0	10
	23	0	0	5	2	2	9
	24	1	2	3	1	1	8
	25	2	3	5	5	2	17
	26	2	3	1	2	8	16
	27	2	0	3	1	5	11
	28	4	3	4	2	3	16
	29	1	2	2	5	2	12
	30	3	2	4	3	8	20
	31	2	2	9	6	4	23
	32	4	2	5	3	7	21
	33	4	4	7	2	6	23
	34	3	4	7	8	7	29
	35	4	3	6	7	5	25
	36	6	0	8	1	8	23
	37	2	2	3	2	3	12
	38	2	1	6	4	4	17
	39	2	3	7	5	5	22
	40	2	3	4	1	7	17
	41	1	2	2	2	4	11
	42	2	1	3	2	3	11
	43	6	1	2	4	7	20
	44	2	6	1	4	2	15
	45	3	3	3	3	7	19
	46	5	2	5	6	2	20
	47	3	1	5	0	4	13
	48	3	4	7	7	6	27
	49	3	1	2	7	2	15
	50	4	0	3	2	3	12
	51	2	0	2	3	3	10
	52	1	0	2	1	3	7
	53	1	1	1	3	3	9
	54	5	3	1	0	3	12
	55	9	5	3	5	10	32
	56	4	6	6	5	12	33
	57	3	3	5	9	9	29
	58	12	4	9	8	15	48
	59	4	1	5	6	16	32
	60	11	0	4	6	6	27
	61	9	1	3	2	8	23
	62	4	2	1	3	9	19
	63	4	1	2	1	3	11
	64	1	1	0	2	8	12
	65	1	3	4	2	2	12
	66	1	0	0	2	4	7
	68	0	2	0	0	1	3
	70	1	0	0	0	0	1
	71	3	0	0	0	0	3
	72	1	1	2	0	0	4
	73	0	0	0	1	1	2
	79	0	0	2	0	0	2
	82	0	0	0	0	1	1
Всего	163	97	188	164	258	870	

Комбинационная таблица SD1 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи? * AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
SD1 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?	Нам не всегда достаточно денег даже на еду	4	3	9	4	11	31
	У нас хватает денег на еду, но купить одежду для нас - серьезная проблема	16	16	35	31	46	144
	Нам хватает на еду и одежду, но купить телевизор, холодильник или стиральную машину нам будет сложно	79	46	87	76	121	409
	Мы можем купить основную бытовую технику, но на автомобиль нам не хватит	48	23	42	38	66	217
	Наших средств хватит на все, кроме таких дорогих приобретений, как квартира или загородный дом	12	4	10	9	9	44
	У нас нет никаких финансовых затруднений. При необходимости мы можем купить квартиру или дом	1	0	0	0	0	1
	Затрудняюсь ответить	2	1	5	3	6	17
Всего	162	93	188	161	259	863	

Комбинационная таблица SD2 - Ваш уровень образования? * AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
SD2 - Ваш уровень образования?	Среднее общее (школа)	13	5	14	5	12	49
	Профессионально-техническое	14	9	24	13	20	80
	Среднее специальное (техникум, колледж)	44	20	51	43	49	207
	Неполное высшее	6	7	13	7	19	52
	Высшее, ученая степень	85	53	87	92	160	477
Всего	162	94	189	160	260	865	

Комбинационная таблица SD3 - Ваш основной род занятий в настоящий момент? * AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
SD3 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?	Работаю полный день	76	47	102	86	131	442
	Работаю неполный день	9	5	14	8	17	53
	В декретном отпуске	12	11	18	11	13	65
	Самозанятый(-ая)	7	5	6	9	19	46
	На пенсии	42	17	22	32	43	156
	Студент(-ка)	2	2	9	6	9	28
	Не работаю, но ищу работу	12	4	17	7	22	62
Не работаю и не ищу работу	2	3	3	0	4	12	
Всего		162	94	191	159	258	864

Комбинационная таблица SD7 - Каково Ваше семейное положение? * AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
SD7 - Каково Ваше семейное положение?	Холост / не замужем	21	12	38	22	47	140
	Женат / замужем / гражданский брак	87	65	113	110	177	552
	Разведен / разведена	36	13	25	21	28	123
	Вдовец / вдова	18	3	13	6	8	48
Всего		162	93	189	159	260	863

Комбинационная таблица Размер нас. пункта * AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?

Количество

		AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?					Всего
		Однозначно отрицательно	Скорее отрицательно	Затрудняюсь ответить	Скорее положительно	Однозначно положительно	
Размер нас. пункта	5-50k	34	22	49	32	36	173
	50-150k	48	24	46	39	55	212
	oblast centre	41	28	59	45	67	240
	Minsk	38	19	36	43	101	237
Всего		161	93	190	159	259	862

Додаток В

Соц.-дем. характеристики прихильників протесту для 3 хвили дослідження

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол

Количество

		A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол		Всего
		Мужской	Женский	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	68	115	183
	Скорее отрицательно	56	97	153
	Затрудняюсь ответить	73	111	184
	Скорее положительно	85	87	172
	Однозначно положительно	132	103	235
Всего	414	513	927	

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A4Int - Возрастной интервал

Количество

		A4Int - Возрастной интервал					Всего
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-98	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	5	37	37	30	73	182
	Скорее отрицательно	8	44	32	23	45	152
	Затрудняюсь ответить	19	51	41	25	47	183
	Скорее положительно	9	46	24	30	63	172
	Однозначно положительно	23	24	47	44	98	236
Всего	64	202	181	152	326	925	

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD1 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?

Количество

		SD1 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?							Всего
		Нам не всегда достаточно денег даже на еду	У нас хватает денег на еду, но купить одежду для нас - серьезная проблема	Нам хватает на еду и одежду, но купить телевизор, холодильник или стиральную машину нам будет сложно	Мы можем купить основную технику, но на автомобиль нам не хватит	Нашим средствам хватит на все, кроме таких дорогих приобретений, как квартира или загородный дом	У нас нет никаких финансовых затруднений. При необходимости мы можем купить квартиру или дом	Затрудняюсь ответить	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	12	18	84	55	8	3	3	183
	Скорее отрицательно	5	38	83	20	3	0	3	152
	Затрудняюсь ответить	12	36	74	44	8	2	7	183
	Скорее положительно	3	29	89	45	6	0	1	173
	Однозначно положительно	15	46	106	49	13	2	4	235
Всего	47	167	436	213	38	7	18	926	

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD2 - Ваш уровень образования?

Количество

		SD2 - Ваш уровень образования?					Всего
		Среднее общее (школа)	Профессионально-техническое (профессиональный лицей, профессионально-технический колледж, профессионально-техническое уч	Среднее специальное (техникум, колледж)	Неполное высшее	Высшее, ученая степень	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	18	23	42	9	90	182
	Скорее отрицательно	11	13	41	8	79	152
	Затрудняюсь ответить	20	18	39	12	93	182
	Скорее положительно	6	12	33	8	114	173
	Однозначно положительно	11	16	47	12	150	236
Всего		66	82	202	49	526	925

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD3 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?

Количество

		SD3 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?							Всего	
		Работаю полный день	Работаю неполный день	В декретном отпуске	Самозаняты (-ая)	На пенсии	Студент(-ка)	Не работаю, но ищу работу		Не работаю и не ищу работу
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	92	4	20	12	42	2	9	1	182
	Скорее отрицательно	81	8	19	3	23	5	11	2	152
	Затрудняюсь ответить	106	14	14	6	22	5	14	3	184
	Скорее положительно	90	12	18	7	34	2	9	0	172
	Однозначно положительно	125	15	10	18	36	8	20	3	235
Всего		494	53	81	46	157	22	63	9	925

**Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?
* SD7 - Каково Ваше семейное положение?**

Количество

		SD7 - Каково Ваше семейное положение?				Всего
		Холост / не замужем	Женат / замужем / гражданский брак	Разведен / разведена	Вдовец / вдова	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	11	130	30	13	184
	Скорее отрицательно	17	103	23	10	153
	Затрудняюсь ответить	32	115	29	6	182
	Скорее положительно	20	124	24	4	172
	Однозначно положительно	41	148	36	10	235
Всего		121	620	142	43	926

Комбинационная таблица AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * Strata - Размер города

Количество

		Strata - Размер города				Всего
		5-50k	50-150k	oblast centre	Minsk	
AP1 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	43	46	53	41	183
	Скорее отрицательно	36	43	52	22	153
	Затрудняюсь ответить	38	48	44	53	183
	Скорее положительно	28	41	52	51	172
	Однозначно положительно	41	49	57	88	235
Всего		186	227	258	255	926

Додаток Г

Соц.-дем. характеристики прихильників протесту для 4 хвили дослідження

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол

Количество		A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол		Всего
		Мужской	Женский	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	60	143	203
	Скорее отрицательно	74	82	156
	Затрудняюсь ответить	95	143	238
	Скорее положительно	88	84	172
	Однозначно положительно	101	66	167
Всего		418	518	936

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A4Int - Возрастной интервал

Количество		A4Int - Возрастной интервал					Всего
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-98	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	6	39	52	38	69	204
	Скорее отрицательно	14	42	27	18	54	155
	Затрудняюсь ответить	16	58	49	38	77	238
	Скорее положительно	16	40	27	26	64	173
	Однозначно положительно	14	26	28	34	65	167
Всего		66	205	183	154	329	937

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?

Количество		SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?							Всего
		Нам не всегда достаточно денег даже на еду	У нас хватает денег на еду, но купить одежду для нас - серьезная проблема	Нам хватает на еду и одежду, но купить телевизор, холодильник или стиральную машину нам будет сложно	Мы можем купить основную бытовую технику, но на автомобиль нам не хватит	Наших средств хватит на все, кроме таких дорогих приобретений, как квартира или загородный дом	У нас нет никаких финансовых затруднений. При необходимости мы можем купить квартиру или дом	Затрудняюсь ответить	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	9	33	101	46	13	2	0	204
	Скорее отрицательно	7	35	78	30	4	0	2	156
	Затрудняюсь ответить	11	46	123	34	8	1	14	237
	Скорее положительно	18	33	79	33	6	1	3	173
	Однозначно положительно	13	36	81	23	9	0	5	167
Всего		58	183	462	166	40	4	24	937

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A7 - Ваш уровень образования?

Количество

		A7 - Ваш уровень образования?			Всего
		Среднее общее (школа)	Профессионально-техническое или среднее специальное (профессиональный лицей, профессионально-технический колледж, профес	Неполное высшее, высшее, ученая степень	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	56	91	57	204
	Скорее отрицательно	33	80	42	155
	Затрудняюсь ответить	64	113	61	238
	Скорее положительно	33	73	67	173
	Однозначно положительно	16	78	73	167
Всего		202	435	300	937

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?

Количество

		SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?							Всего	
		Работаю полный день	Работаю неполный день	В декретном отпуске	Самозанятый(-ая)	На пенсии	Студент(ка)	Не работаю, но ищу работу		Не работаю и не ищу работу
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	92	7	29	15	40	2	12	6	203
	Скорее отрицательно	79	10	11	1	34	1	16	2	154
	Затрудняюсь ответить	135	10	11	11	35	4	19	13	238
	Скорее положительно	83	7	13	14	40	8	7	0	172
	Однозначно положительно	93	7	4	13	25	3	22	1	168
Всего		482	41	68	54	174	18	76	22	935

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD8 - Каково ваше семейное положение?

Количество

		SD8 - Каково ваше семейное положение?				Всего
		Холост / не замужем	Женат / замужем / гражданский брак	Разведен / разведена	Вдовец / вдова	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	30	121	39	14	204
	Скорее отрицательно	18	113	17	6	154
	Затрудняюсь ответить	31	162	37	9	239
	Скорее положительно	38	111	18	7	174
	Однозначно положительно	30	109	18	10	167
Всего		147	616	129	46	938

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * Размер города

Количество

		Размер города				Всего
		5-50k	50-150k	oblast centre	Minsk	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	59	50	56	38	203
	Скорее отрицательно	37	46	44	29	156
	Затрудняюсь ответить	41	57	71	70	239
	Скорее положительно	27	43	47	56	173
	Однозначно положительно	24	34	44	66	168
Всего		188	230	262	259	939

Додаток Д

Соц.-дем. характеристики прихильників протесту для 5 хвили дослідження

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол

Количество

		A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол		Всего
		Мужской	Женский	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	75	131	206
	Скорее отрицательно	43	78	121
	Затрудняюсь ответить	85	105	190
	Скорее положительно	65	60	125
	Однозначно положительно	86	65	151
Всего		354	439	793

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A4Int - Возрастной интервал

Количество

		A4Int - Возрастной интервал					Всего
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-98	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	9	63	45	33	57	207
	Скорее отрицательно	10	31	28	18	35	122
	Затрудняюсь ответить	20	41	35	26	68	190
	Скорее положительно	10	24	22	19	50	125
	Однозначно положительно	7	15	24	35	70	151
Всего		56	174	154	131	280	795

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?

Количество

		SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?							Всего
		Нам не всегда достаточно денег даже на еду	У нас хватает денег на еду, но купить одежду для нас - серьезная проблема	Нам хватает на еду и одежду, но купить телевизор, холодильник или стиральную машину нам будет сложно	Мы можем купить основную бытовую технику, но на автомобиль нам не хватит	Наших средств хватит на все, кроме таких дорогих приобретений, как квартира или загородный дом	У нас нет никаких финансовых затруднений. При необходимости мы можем купить квартиру или дом	Затрудняюсь ответить	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	16	25	98	55	11	0	1	206
	Скорее отрицательно	5	23	66	16	5	2	5	122
	Затрудняюсь ответить	17	26	105	25	4	0	12	189
	Скорее положительно	2	16	62	36	6	2	1	125
	Однозначно положительно	15	20	76	25	5	6	4	151
Всего		55	110	407	157	31	10	23	793

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A7 - Ваш уровень образования?

Количество

		A7 - Ваш уровень образования?			Всего
		Среднее общее (школа)	Профессионально-техническое или среднее специальное (профессиональный лицей, профессионально-технический колледж, профес	Высшее, ученая степень	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	65	98	44	207
	Скорее отрицательно	34	54	34	122
	Затрудняюсь ответить	43	97	50	190
	Скорее положительно	21	45	59	125
	Однозначно положительно	8	75	68	151
Всего		171	369	255	795

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?

Количество

		SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?							Всего	
		Работаю полный день	Работаю неполный день	В декретном отпуске	Самозанятый(-ая)	На пенсии	Студент(-ка)	Не работаю, но ищу работу		Не работаю и не ищу работу
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	93	18	26	11	32	3	12	12	207
	Скорее отрицательно	66	7	12	6	21	4	5	0	121
	Затрудняюсь ответить	96	5	23	8	46	5	6	0	189
	Скорее положительно	62	8	6	5	37	2	3	2	125
	Однозначно положительно	79	16	1	15	30	0	7	2	150
Всего		396	54	68	45	166	14	33	16	792

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD8 - Каково ваше семейное положение?

Количество

		SD8 - Каково ваше семейное положение?				Всего
		Холост / не замужем	Женат / замужем / гражданский брак	Разведен / разведена	Вдовец / вдова	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	41	115	38	13	207
	Скорее отрицательно	24	79	16	2	121
	Затрудняюсь ответить	29	129	27	5	190
	Скорее положительно	23	80	19	3	125
	Однозначно положительно	24	94	20	13	151
Всего		141	497	120	36	794

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * Strata - Размер города

Количество

		Strata - Размер города				Всего
		5-50k	50-150k	oblast centre	Minsk	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	59	55	49	44	207
	Скорее отрицательно	30	39	31	21	121
	Затрудняюсь ответить	30	43	72	44	189
	Скорее положительно	15	25	40	44	124
	Однозначно положительно	25	31	30	65	151
Всего		159	193	222	218	792

Додаток Е

Соц.-дем. характеристики прихильників протесту для 6 хвили дослідження

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол

Количество

		A3 - Укажите, пожалуйста, ваш пол		Всего
		Мужской	Женский	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	61	112	173
	Скорее отрицательно	65	84	149
	Затрудняюсь ответить	79	110	189
	Скорее положительно	75	75	150
	Однозначно положительно	62	44	106
Всего		342	425	767

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * AgeInt - Возрастной интервал

Количество

		AgeInt - Возрастной интервал					Всего
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-98	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	6	26	51	34	57	174
	Скорее отрицательно	11	37	31	19	51	149
	Затрудняюсь ответить	19	54	29	29	58	189
	Скорее положительно	10	38	21	27	54	150
	Однозначно положительно	9	12	17	18	50	106
Всего		55	167	149	127	270	768

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? ^ SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?

Количество

		SD2 - Какое из этих утверждений лучше всего характеризует финансовое положение вашей семьи?							
		Нам не всегда достаточно денег даже на еду	У нас хватает денег на еду, но купить одежду для нас - серьезная проблема	Нам хватает на еду и одежду, но купить телевизор, холодильник или стиральную машину нам будет сложно	Мы можем купить основную бытовую технику, но на автомобиль нам не хватит	Наших средств хватит на все, кроме таких дорогих приобретений, как квартира или загородный дом	У нас нет никаких финансовых затруднений. При необходимости мы можем купить квартиру или дом	Затрудняюсь ответить	Всего
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	20	18	73	39	18	1	5	174
	Скорее отрицательно	4	20	80	37	5	0	3	149
	Затрудняюсь ответить	1	37	91	31	15	0	13	188
	Скорее положительно	6	22	76	34	9	0	1	148
	Однозначно положительно	8	8	61	19	9	0	1	106
Всего		39	105	381	160	56	1	23	765

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? ^ A7 - Ваш уровень образования?

Количество

		A7 - Ваш уровень образования?			
		Среднее общее (школа)	Профессионально-техническое или среднее специальное (профессиональный лицей, профессионально-технический колледж, профес)	Высшее, ученая степень	Всего
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	52	79	43	174
	Скорее отрицательно	35	71	44	150
	Затрудняюсь ответить	54	82	53	189
	Скорее положительно	17	79	53	149
	Однозначно положительно	8	45	52	105
Всего		166	356	245	767

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?

Количество

		SD4 - Ваш основной род занятий в настоящий момент?							Всего	
		Работаю полный день	Работаю неполный день	В декретном отпуске	Самозаняты (-ая)	На пенсии	Студент(-ка)	Не работаю, но ищу работу		Не работаю и не ищу работу
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	90	8	10	14	44	1	3	4	174
	Скорее отрицательно	71	7	15	6	32	4	13	0	148
	Затрудняюсь ответить	91	9	17	8	37	16	9	2	189
	Скорее положительно	77	7	9	8	34	6	7	1	149
	Однозначно положительно	58	11	2	7	17	1	7	2	105
Всего		387	42	53	43	164	28	39	9	765

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * SD8 - Каково ваше семейное положение?

Количество

		SD8 - Каково ваше семейное положение?				Всего
		Холост / не замужем	Женат / замужем / гражданский брак	Разведен / разведена	Вдовец / вдова	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	22	102	42	9	175
	Скорее отрицательно	21	103	21	4	149
	Затрудняюсь ответить	40	118	19	12	189
	Скорее положительно	27	100	14	9	150
	Однозначно положительно	24	60	11	11	106
Всего		134	483	107	45	769

Комбинационная таблица R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти? * Citysize - Размер города

Количество

		Citysize - Размер города				Всего
		5-50k	50-150k	oblast centre	Minsk	
R6 - Как вы относитесь к акциям протеста против действующей власти?	Однозначно отрицательно	25	59	50	40	174
	Скорее отрицательно	28	40	50	30	148
	Затрудняюсь ответить	55	41	47	47	190
	Скорее положительно	21	26	44	59	150
	Однозначно положительно	25	23	22	35	105
Всего		154	189	213	211	767

Додаток Ж

Факторний аналіз для показників довіри в 3 хвили дослідження

КМО и критерий Бартлетта

Мера адекватности выборки Кайзера-Майера-Олкина (КМО).		,969
Критерий сферичности Бартлетта	Примерная Хи-квадрат	17306,317
	ст.св.	231
	Значимость	,000

Объясненная совокупная дисперсия

Компонент	Начальные собственные значения			Извлечение суммы квадратов нагрузок			Ротация суммы квадратов нагрузок		
	Всего	% дисперсии	Суммарный %	Всего	% дисперсии	Суммарный %	Всего	% дисперсии	Суммарный %
1	11,471	52,140	52,140	11,471	52,140	52,140	10,801	49,094	49,094
2	2,661	12,094	64,234	2,661	12,094	64,234	2,781	12,643	61,737
3	1,181	5,369	69,603	1,181	5,369	69,603	1,731	7,866	69,603
4	,729	3,315	72,918						
5	,697	3,166	76,085						
6	,678	3,080	79,165						
7	,555	2,521	81,686						
8	,453	2,057	83,743						
9	,427	1,942	85,685						
10	,408	1,857	87,541						
11	,357	1,622	89,163						
12	,326	1,482	90,645						
13	,290	1,318	91,962						
14	,265	1,203	93,165						
15	,250	1,136	94,301						
16	,227	1,030	95,331						
17	,213	,968	96,299						
18	,198	,902	97,200						
19	,177	,805	98,005						
20	,164	,746	98,751						
21	,145	,658	99,409						
22	,130	,591	100,000						

Метод выделения факторов: метод главных компонент.

Повернутая матрица компонент^а

	Компонент		
	1	2	3
Армии	,746	-,166	,088
Государственным СМИ	,853	-,123	,014
Конституционному суду Республики Беларусь	,904	-,108	,012
Местным органам власти	,844	-,068	,069
Милиции	,878	-,106	-,030
Налоговым органам	,750	-,083	,090
Национальному собранию Республики Беларусь (парламент)	,904	-,092	,004
Негосударственным СМИ	-,486	,547	,181
Независимым профсоюзам	-,007	,665	,179
Органам госбезопасности	,892	-,120	-,035
Официальным профсоюзам	,804	-,049	,041
Центральной избирательной комиссии Республики Беларусь (Центризбирком, ЦИК)	,856	-,103	-,013
Президенту Республики Беларусь	,879	-,185	-,025
Совету Министров Республики Беларусь (правительство)	,892	-,103	-,022
Судебным органам	,894	-,104	,011
Православной церкви	,351	-,184	,674
Католической церкви	-,130	,287	,791
Протестантской церкви	-,009	,293	,686
Координационный Совет	-,416	,709	,128
Штаб Светланы Тихановской	-,612	,594	,179
Национальное Антикризисное Управление	,219	,713	-,060
Штаб Виктора Бабарико	-,569	,553	,193

Метод выделения факторов: метод главных компонент.
Метод вращения: варимакс с нормализацией Кайзера.

а. Вращение сошлось за 5 итераций.

Додаток И

Факторный анализ для показателей доверия в 4 хвилі дослідження

КМО и критерий Бартлетта

Мера адекватности выборки Кайзера-Майера-Олкина (КМО).		,966
Критерий сферичности Бартлетта	Примерная Хи-квадрат	20405,404
	ст.св.	231
	Значимость	,000

Повернутая матрица компонент^а

	Компонент		
	1	2	3
Армии	,780	-,245	,079
Государственным СМИ	,854	-,211	,089
Конституционному суду Республики Беларусь	,917	-,172	,008
Местным органам власти	,868	-,112	,067
Милиции	,902	-,183	,004
Национальному собранию Республики Беларусь (парламент)	,907	-,172	,033
Негосударственным СМИ	-,412	,674	,137
Независимым профсоюзам	-,003	,689	,167
Органам госбезопасности	,898	-,227	,013
Официальным профсоюзам	,819	-,129	,113
Центральной избирательной комиссии Республики Беларусь (Центризбирком, ЦИК)	,876	-,212	,066
Президенту Республики Беларусь	,895	-,242	,046
Совету Министров Республики Беларусь (правительство)	,910	-,193	,052
Судебным органам	,901	-,170	,018
Православной церкви	,338	-,136	,724
Католической церкви	-,037	,369	,794
Протестантской церкви	-,005	,363	,735
Координационный Совет	-,251	,778	,011
Офис Светланы Тихановской	-,566	,646	,052
Народное Антикризисное Управление	-,053	,731	,104
Штаб Виктора Бабарико/партия Виктора Бабарико «Вместе»	-,520	,620	,057
Независимые правозащитные организации	-,239	,768	,089

Метод выделения факторов: метод главных компонент.
Метод вращения: варимакс с нормализацией Кайзера.

а. Вращение сошлось за 5 итераций.

Додаток Й

Факторний аналіз для показників довіри в 5 хвили дослідження

КМО и критерий Бартлетта

Мера адекватности выборки Кайзера-Майера-Олкина (КМО).		,967
Критерий сферичности Бартлетта	Примерная Хи-квадрат	17402,604
	ст.св.	325
	Значимость	,000

Повернутая матрица компонент^а

	Компонент		
	1	2	3
R15 - Администрации своего предприятия	,557	-,051	,144
R15 - Армии	,737	-,193	,069
R15 - Государственным СМИ	,799	-,137	,104
R15 - Конституционному суду Республики Беларусь	,883	-,184	-,016
R15 - Местным органам власти	,839	-,106	,013
R15 - Милитции	,889	-,143	-,028
R15 - Налоговым органам	,766	-,090	,024
R15 - Национальному собранию Республики Беларусь (парламент)	,868	-,128	,048
R15 - Негосударственным СМИ	-,331	,612	,169
R15 - Независимым профсоюзам	,067	,724	,156
R15 - Органам госбезопасности	,883	-,205	,016
R15 - Официальным профсоюзам	,756	-,146	,103
R15 - Центральной избирательной комиссии Республики Беларусь (Центризбирком, ЦИК)	,863	-,153	-,001
R15 - Президенту Республики Беларусь	,865	-,252	-,013
R15 - Совету Министров Республики Беларусь (правительство)	,907	-,157	,022
R15 - Судебным органам	,884	-,155	-,011
R15 - Православной церкви	,390	-,161	,701
R15 - Католической церкви	,006	,367	,717
R15 - Протестантской церкви	-,055	,378	,694
R15 - Координационный Совет	-,139	,762	,072
R15 - Офис Святаны Тихановской	-,538	,607	,076
R15 - Народное Агитационное Управление	-,054	,786	-,043
R15 - Штаб Виктора Бабарико/партия Виктора Бабарико «Разам»	-,554	,508	,153
R15 - Независимые правозащитные организации	-,207	,753	,116
R15 - Совет Безопасности РБ	,875	-,192	,048
R15 - Фонд DY_SDL	-,257	,751	,031

Метод выделения факторов: метод главных компонент.

Метод вращения: варимакс с нормализацией Кайзера.

а. Вращение сошлось за 5 итераций.

Додаток Л

Факторний аналіз для показників довіри в 6 хвили дослідження

КМО и критерий Бартлетта

Мера адекватности выборки Кайзера-Майера-Олкина (КМО).		,966
Критерий сферичности Бартлетта	Примерная Хи-квадрат	21033,421
	ст. св.	325
	Значимость	,000

Повернутая матрица компонент^а

	Компонент		
	1	2	3
Армии	,805	-,209	,066
Государственным СМИ	,830	-,230	,073
Конституционному суду Республики Беларусь	,916	-,169	,016
Местным органам власти	,882	-,122	,058
Милиции	,892	-,178	-,033
Налоговым органам	,760	-,117	,135
Национальному собранию Республики Беларусь (парламент)	,907	-,191	,058
Негосударственным СМИ	-,307	,674	,155
Независимым профсоюзам	,039	,715	,172
Органам госбезопасности	,923	-,200	,024
Официальным профсоюзам	,843	-,106	,036
Центральной избирательной комиссии Республики Беларусь (Центризбирком, ЦИК)	,870	-,226	,033
Президенту Республики Беларусь	,883	-,217	-,019
Совету Министров Республики Беларусь (правительство)	,895	-,192	,050
Судебным органам	,906	-,169	,002
Православной церкви	,465	-,008	,639
Католической церкви	,001	,366	,812
Протестантской церкви	-,031	,308	,756
Координационный Совет	-,188	,789	,064
Офис Светланы Тихановской	-,581	,605	,128
Народное Антикризисное Управление	-,106	,816	,008
Штаб Виктора Бабарико/партия Виктора Бабарико «Разам»	-,564	,568	,140
Независимые правозащитные организации	-,149	,773	,183
Совет Безопасности РБ	,911	-,176	-,021
Фонд ВУ_SOЛ	-,214	,794	,090
ВУ_Rol	-,271	,791	,060

Метод выделения факторов: метод главных компонент.
Метод вращения: варимакс с нормализацией Кайзера.

а. Вращение сошлось за 5 итераций.